

118311
118351

Др. КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ.

380.773

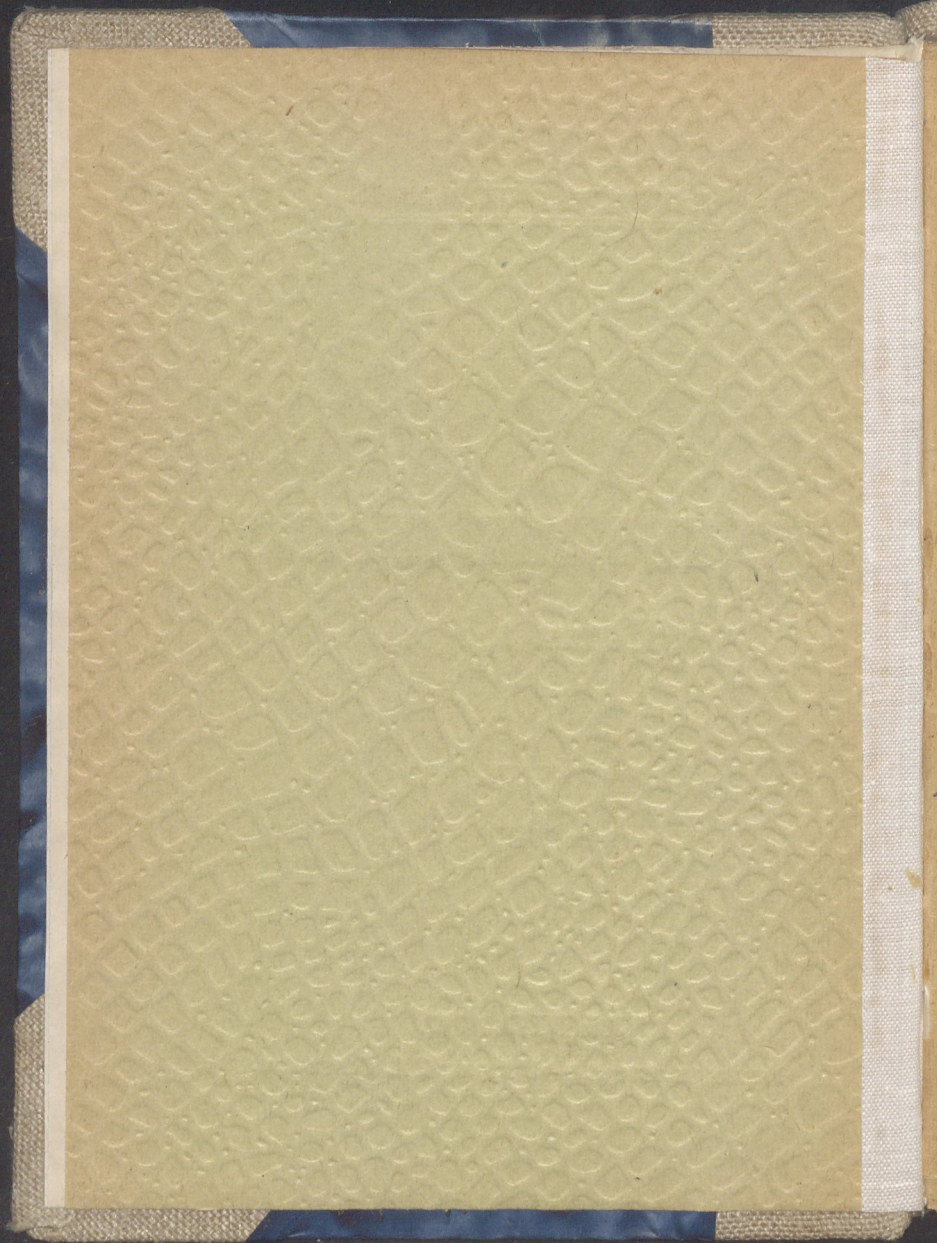
З ПОЖОВКЛИХ ЛІСТКІВ.

(Перша збірка).

Л Ї В І В 1917.

Накладом автора. — З друкарні А. Гольдмана.

L. 380.773

Др. К. Студинський.

З ПОЖОВКЛИХ ЛИСТКІВ
(Замітки і студії).

ЛЬВІВ 1917.

Накладом автора. — З друкарні А. Голдмана.

109 318
21. 1839 P

4884

118751

1380.773

З минувшини парохії та церкви св. Варвари у Відні.

(Убийство пароха.— Намір-розваленя церкви
в 1842 р.)

При Post-gasse ч. 8. у Відні стоїть ледви замітна церковця св. Варвари. Понад церквою містять ся канцелярійні комнати міністерства торгвлі. Над церквою приміщена невеличка вежа з трьома малими дзвонами і годинником. Окружена ся церква ераріяльними будинками, в яких находять ся міністерство торгвлі і головна почта.

Положене церкви недогідне, а хто її минає, часто й не запримітить, що тут храм божий, призначений ще дня 20. IV. 1784 року цісарем Йосифом II для ужитку греко католиків. Великодушний монарх рішив і постановив, що парохом має бути Галичанин, а сотрудник повинен знати словянську і ромунську мову. Право патронату церкви задержав собі австрійський цісар а право духовної юрисдикції признав цісар Франц I. дня 28. VI. 1820 року галицькому митрополитови.

Першим парохом церкви був Василіянн, Єронім Стрілецький (Strzelecki), що по-

мер у Відни дня 4. X. 1804 р. Його наслідником по день 10. V. 1813 року був Іван Ольшавський, священник мункачівської єпархії, що перейшов опісля на становище крилошанина в Мункачи. Після него був парохом о. Іван Снігурський, який дня 30. III. 1818 року став перемиським владикою. Четвертим з ряду парохом був Іван Фогараші († 11. XII. 1834 р.), а п'ятим Петро Паславський, священник перемиської єпархії*).

Родив ся він в р. 1792 в Лазах коло Ярослава. Висвятив ся в р. 1815 і був парохом в Боратині, де померла в р. 1829 його жена Юлія, рідна сестра Мих. Качковського. В найблизшій році став Петро Паславський сотрудником церкви св. Варвари у Відни, а після смерти о. Ів. Фогараші-я іменовано його в р. 1835 тамошнім парохом. З початком 1847 р. став він почетним крилошанином перемиської капітули, а дня 22. VII. того самого року закінчив жите трагічною смертю, убитий місцевим дяком, Теодором Ковальчиком, що був рівночасно студентом медицини.

Про сю страшну подію писав Іван Головацький до свого брата Якова **):

*) Гляди: P. Jesch: Geschichte d. Union II стр. 642—6.

**) Гляди видане: Кореспонденції Як. Головацького з літ 1835—49 стр. 196.

„Из новин не маю Тобѣ много удѣлити; лише одву, але страшенну, жалостну, нас Русибѣз до жива проймаючу годѣ замовчати. Ты запевне о вѣй певно читав есь в газетах — от она така: 22(10) липня нашъ тутейшій крылошанин и парох у св. Варвари Петро Паславскій уже не ѡ «чик! — ѡн убит ужасним способом — в церквѣ св. Варвары при великомъ олтарию по службѣ Божьей пѡд час молитвин своих — то ким? як догадуют ся, и на певно думшляют ся, таки нашим Русином, его власним дяком, а моим колишним соучеником и знакомым з кливики, Теодорым Ковальчиком. — Еше его не сѡймилы, и видит ся, що ѡн собѣ сам смерть задав — бо з теи хвили зник, як камѣнь у воду запав. — Хотѣв нибы помстити ся за тоб, же ему консисторія Льѡвская выповѣла мѣсце. — Задав ѡн Покойному Отцю 5 ран смертельных в голову и то сокирою — ох! Брате, ажъ дрожжь пронимае згадовати о томъ — чи того я тут на чуживѣ мусѣв дочекати ся, що бы Русин, краян, нибы прїятель, соученик, таку ганьбу и закалу мав на весь нарѡд стягнути“ I..

Близші подробности про се страшне убийство подав Богдан Дїдицький у житєписи Михайла Качковського, з якої дїзнаємо ся, що в р. 1845 зголосив ся до о. Паславського якийсь молодець, Теодор Ковальчик, родом з Самбора і просив його о поміч, щоби міг покінчити ме-

дичні студії. Отець Паславський любив помовити своїм землякам, а коли переконав ся, що Ковальчик має достаточне підготоване в церковнім співі, виеднав йому провізоричне місце дяка при церкві св. Варвари з річною платнею триста злр. Однак несавом пересвідчив ся о. Паславський, що його вибір упав на негідного чоловіка. Ковальчик не тільки занедбував свої обовязки, але й виявав себе чоловіком неморальним і лукавим. Тому звертав ся о. Паславський кілька разів до львівської консисторії з просьбом, щоби прислала йому до Відня спосібного дяка, якому, крім постійної платні готов був дати також вигідне мешканє. А тимчасом дяка не присилано, а положенє ставало з дня на день гірше. В місяци маю 1847 р. прибув до Відня о. Прокопій, православний священник з Буковини і забавив тут кілька місяців. Він заходив до церкви св. Варвари, познакомив ся з дяком Ковальчиком і пішов з ним раз до господи, де почув при чарці вина такі безбожні і богогульні бесіди, що зі згіршенем покинув зараз його товариство і заповів, що внесе против него жалобу на руки пароха. В дійсности явив ся о. Прокопій найближшого дня у о. Паславського, вияснив цілу справу і просив о безпроволочне усуненє з церкви чоловіка, що не має ніякої віри, хоть з церкви живє. Тоді написав о. Паславський лист до митр. Михайла Левицького і просив ще раз о присилку нового

дяка, а в браку иньшого чоловіка, задержав ще Ковальчика при собі. Рівночасно, немовби в перечуваню катастрофи, виготовив о. Паславський завіщанє, яким записав тисяч злр. на жіночий монастир в Яворові, а братови своєму, парохови Рави руської, книжки, образи і сьвященичу одежу. Його перечутє сповнило ся. Дня 22. липня 1846 року відправив о. Паславський в церкві сьв. Варвари богослуженє о годині 8 рано і перейшов за великий престол, щоби відчитати молитви. Сю хвилию використав Ковальчик, побіг до мешканя о. Паславського за сокирою, замкнув опісля з середини церкву і ударив кілька разів свого добродія сокирою по голові. Коли в полудне отворено церкву при помочи слюсаря, найдено біля престола убитого пароха, а в його руках жмут волося убийника.

На сїм однім злочині Ковальчик не спив ся. Він побіг з церкви враз з сокирою-скритою під одежию, на передмістє Landstrasse до мешканя, в яким остановив ся о. Прокопій. Случай хотів, що о. Прокопій не вернув на обід домів і прибув до мешканя доперва вечером. Убийник кілька разів навідував ся до його мешканя, а весь час сидів в протилежній каварні біля вікна і бачно слїдив, чи не покаже ся друга, намічена жертва. Щойно під вечір, коли вість про убійство розійшла ся по Відні і коли по імени називано убийника, за яким слїдила поліція, він утік з каварні і щез

в темної ночі. В чотири неділі після сеї трагедії найдено в корчах над Дунаєм біля Аугартену трупа Ковальчика, який отроїв себе арсеніком *).

Так закінчив жите о. Паславський взірцевий душпастир, проживши ледви 55 літ. Загально бачено в його особі кандидата на владу, бо вибивав ся він на зверх не тільки примірним житєм, але й образованием та щирим патріотизмом. Богослуженє відраправляв він точно після східного обряду, проповідав що неділі в руській мові, а його дім гостив нераз не тільки Русині і Поляків з Галичини, але також великих світочів Славянщини Вартомея Копітара, Вука Караджіча, Яна Коляра і Людовіта Гая, які були його щирими друзями. До церкви сьв. Варвара заходив також нераз князь Люкки, член цісарської родини, що живо цікавив ся нашим обрядом і нашим духовим жи єм, був покровителем Івана Головацького, який присвятив йому виданє першої часті „Вѣника“ (1846 р.) Дім о. Паславського встав рівнож у своїх мурах князя Люкки wraz з його капеляном Мих. Лучкаєм, відомим граматиком. Тут звертав князь увагу пароха. о. Паславського, що би не співав: „во віки віков“,

*) Богданъ А. Дѣдицкій: Михайль Качковскій и современная галицко-русская литература ч. I. Львовъ 1876 стр. 80—3.

але „во веки веков“ після церковно-славянської вимови *).

В домі о. Паславського родила ся не одна гадка, яку о після переведжено в діло, а питомці віденського конвікту користали не раз з його ради і книжок. Може й його впливови треба придисати, що ті питомці почували ся Українцями і не дали себе заманати в р. 1834 до польських, тайних товариств.

Віддавав ся також о. Паславський науковій та літературній, богословській праці та, на великий жаль, і його „Скорочена руська граматика“, писана перед 1820 роком і багатий збірник його проповідей, які Богдан Дідицький бачив ще в р. 1848 у його брата, о. Гавриїла, мабуть безповоротно пропали при нагоді великого пожару Рави руської в р. 1863**).

В перемиського владыки, Івана Снігурського заживав о. Паславський великого поважання і поладнував не раз важнійші справи єпископа у Відні. З таким самим поважанем відносили ся до особи о. Паславського високи, віденські духовні круги.

В році 1842 порішив австрійський уряд розгалити будинок головної почти і на його

*) Порівнай: др. Осип Маковей: „Три руські граматики“ стр. 53. Мих. Тершаковець: „Галицько-руське літературне відроджене“ стр. 16—17 її виданя „Кореспонденції“ Як. Головацького (1835—49) стр. 107—8.

**) Богдан А. Дідицький: „Мих. Качковській“ стр. 80.

місці постройти новий. З будинком почти мала шезнути з лица землі церква сьв. Варвари. Щоби греко католики не остали без Божого дому, хотів уряд відступити їм малий костел сьв. Івана Непомука на Jägerzeile (нинішній Praterstrasse), але аж тоді, коли в новім, великім костелі можна буде відправляти богослуженє, що мало настати щойно в р. 1845. В дійсности грозила небезпека, що греко-католики остануть без церкви, бо нишенє старих мурів мало почати ся з весною 1843 року. Остаточне рішенє справи лежало в руках цісаря Фердинанда Благого.

Про намір руйнованя мурів церкви сьв. Варвари дізнав ся віденський нунцій, князь Альтієрі, який зайняв ся щиро сею справою і до її здійсненя допустити не хотів.

В тій ціли післав він до о. Паславського свого церемонієра і просив, щоби він повідомив митрополита, Мих. Левицького про намір уряду. Сам нунцій заявив готовість, поперти митрополита у цісаря, коли він внесе прошенє, щоби монарх не потвердив предлоги уряду.

В дійсности нунцій заявив небавом, що сам напише до митрополита, а о. Паславський повідомив про небезпеку, яка грозила церкві сьв. Варвари, а по часті греко-католикам, не тільки митрополита, але й єпископа Снігурського письмом, яке подаємо на сїм місци як історичний документ.

Початок сего письма вяже ся з якимсь наміреним видавм еп Снігурського. якого дозвіл залежав від віденських властей, кінець письма стояв у звязи з невідомим нам близше прошенем перемиського владики, що було тоді в цісарській канцелярії. Мемо, що початок і закінчене не стоять в звязи зі справою церкви св. Варвари, печатаємо цілий лист о. Паславського без пропусків.

В нїм читаємо:

Wiedeń, 24. Listopada 1842.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Praesul
Colendissime!

„Nadesłaną mi dnia 16. Listopada r. b. prośbę, wręczyłem takową nazajutrz zaraz z innemi allegatami na audencyi Arcyksięciu Ludwikowi, który, gdy go prosiłem o najłaskawszą tej proźby signature, następujące uczynić mi raczył zapytania: „czyli Illustritas Vestra miałeś już udzielone sobie pozwolenie druku? dla kogo w tej proźbie żadasz onego? czyli we Wiedniu theologiczne ukonczyłeś studia? jak liczne jest uniackie duszstarnictwo we Wiedniu? kto był małego kościoła S. Barbary fundatorem? czyli ja we Wiedniu przybywam i studia theologiczne w Galicyi, lub Wiedniu ukończyłem? — na które, gdy odpowiedziałem należycie, przyrzekł najłaskawiej pożądanego proźby oczekiwać skutku.

Powziwszy Jaśnie Oświecony książę Altieri, ksiądz Nuncyusz Apostolski tę od kogoś wiadomość: że z powodu budować się mającego domu pocztowego, Cerkiew moja także ma być zburzona, dla grecko-katolickiego zaś obrządku nabożeństwa odprawianego, udzielony będzie kościółek Świętego Jana Nepomucena na Jägerzeile, jednakże wtedy dopiero, kiedy w nowo wystawionym już kościele wielkim (który o dwa tylko domy wyżej Świętego Jana kościółka pod dachem znajduje się) nabożeństwo łacińskiego obrządku odprawiać się zacznie (które zaś po trzech latach dopiero swój ma wziąć początek) przysłał do mnie dnia 22. Listopada Jegomości ksiądz Ceremoniarz Swojego z zapytaniem: czyli wiem o tym Rządu zamysle? gdy zaś oświadczył m onemu: że dotąd podobnego z Rządu nie miałem uwiadomienia, chociaż już słyszałem, że dom z moim kościołem łączący się do rządowej kommisji roku tego za niemieszkalny więcej, a na miejscu onego nowy być ma wystawiony, tedy Jegomość ksiądz Ceremoniarz radził, ażebym o wieści tej zaraz Jaśnie Wielmożnego Pasterza i Jego Excellencyę Jaśnie Wielmożnego Metropolite zawiadomił i przygotował ich na urzędowe kiedyś o zniesieniu Cerkwi Świętej Barbary uwiadomienie; oświadczył mi oraz, że Jaśnie Oświecony książę Altieri, Apostolski Nuncyusz najchętniej przyłączy się do tej Jego Excellencyi ksiądz Metropolity pro by, a eby tę samą Cerkiew w Mieście zostawiono Unitom z wolnym, małym

placem przy nowo postawionym domu pocztowym (teraz bowiem w około niej wieczyste tylko znajdują się kanały), — i że Jaśnie Oświecony książę Nuncyusz bardzo by nie życzył sobie, ażeby przez całe dwa, lub trzy lata grecko-kat lickie nabożeństwo nie odprawiało się we Wiedniu, lub też Cerkiew uniacka na Przedmieściu znajdować się miała, zwłaszcza, że terazniejsza, wewnątrz roku tego ozdobnie odnowioną została, na które odnowienie, rządu nad dwa tysiące dobrą wydał monetą“.

„Właśnie gdy to pismo odnieść miałem na pocztę, przysłała znowu Jaśnie oświecony książę Altiery swego księdza Sekretarza z tym już zapewnieniem, że istotnie rozebranie Cerkwi Świętej Barbary jest uradzone, tylko jeszcze Najjaśniejszego Monarchy potrzebuje potwierdzenia, któremu On opiera się; w tem to celu wystął Jaśnie oświecony książę i Nuncyusz Apostolski dziś zaraz list do Jego Excellencyi, Jaśnie Wielmożnego księdza Metropolity z zawiadomieniem Go o tym i wzywaniem, by jak najspieszniej przysłał do Najjaśniejszego Monarchi prozbę o wstrzymanie potwierdzenia Swojego, zobowiązał i mnie także, ażebym Imieniem Jego natychmiast tak Jego Excellencyę Metropolitę, jako też Jaśnie Wielmożnego Pasterza zawiadomił o tem że Dekret decyzji zaszłej, wkrótce urzędowi parafialnemu udzielony zostanie i z pocztkiem nadchodzący wiosny przystąpi się już do burzenia domu z Cerkwią łączącego się“.

„Jaśnie Wielmożny Pan Radca Nadworny Zaremba, dziękując Jaśnie Wielmożnemu Pasterzowi najuprzejmiej za przysłanie Mu ukłonu, oświadcza, że dowiadywać się będzie. w Kabinecie Najjaśniejszego Monarchy o podanej Jaśnie W-o Pasterza proźbie, dotąd bowiem jeszcze w kabinecie zostaje“.

„Z najgłębszym zostając szacunkiem, przy pokornym ręki Pasterskiej ucałowaniu, wyznaję się Jaśnie Wielmożnego Pasterza najuniżeńszym sługą
Piotr Paślawski“

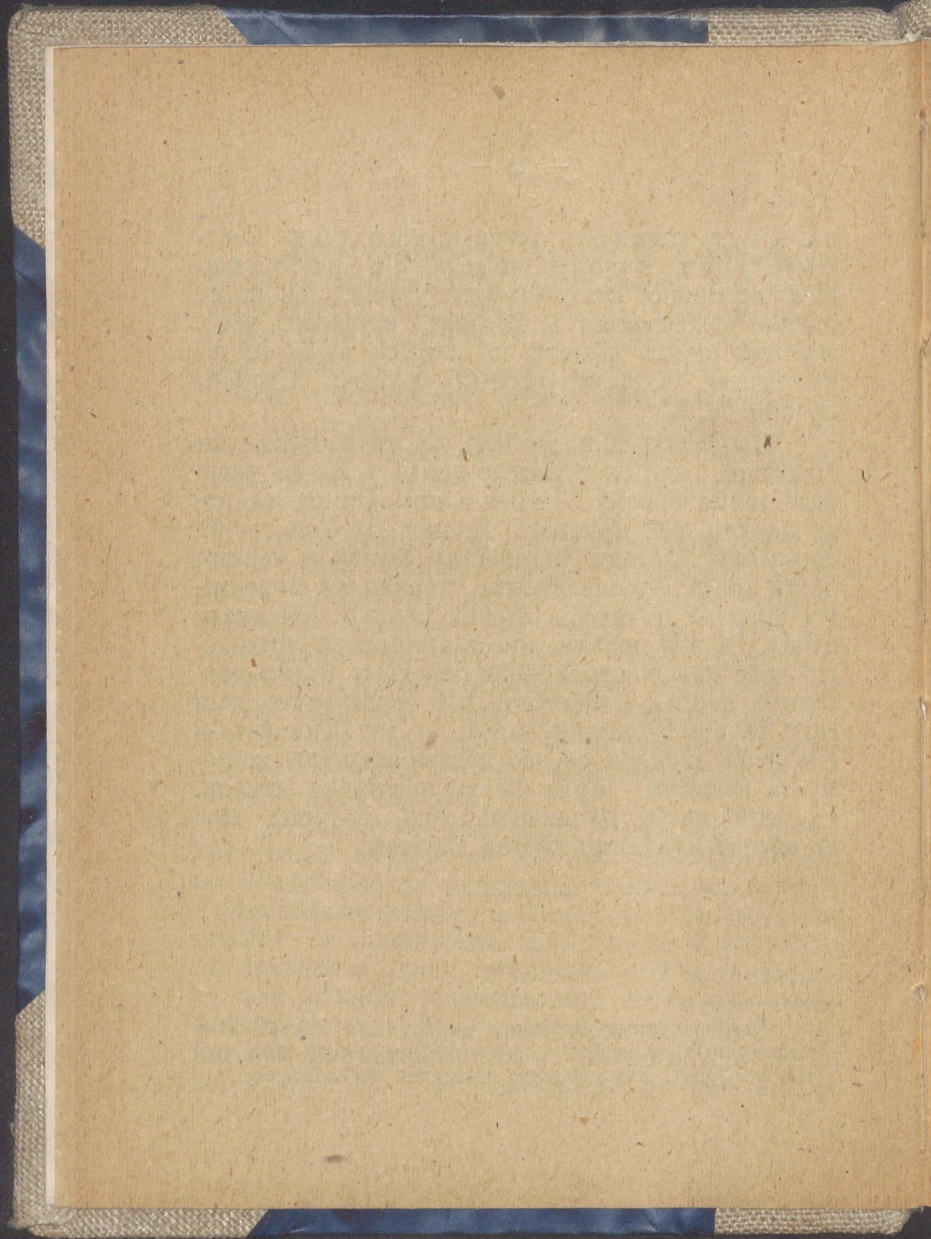
Нема сумніву, що заходи папського вундія і обох наших владик у цїсаря вінчали ся успіхом. Від церкви св. Варвари усунено небезпеку, а в раз з нею стоїть по нинішній день старий будинок почти. Заки митрополит дістав лист від нунція Альтієрі-я, писав він дня 3. XII. 1842 р. з Унева до еп. Сїїгурського такі помічання, що рішучо заважили на кориснім рішеню справи у цїсаря. Сей виїмок з листу митрополита звучить:

„Ex Awdytor Nuncyatury Wiedeńskiej, podobno jeszcze bawiący we Lwowie, odebrał z Wiednia wiadomość, że Cerkiew S. Barbary ma być na użytek Celney komory zabrana, a za to jakiś tam kościół na Landstrasse dany; że I. X. Nuncyusz ma naprzeciw temu remonstrować i że wypadalo by, aby ja także remonstrował. W rzeczy samey dziwnie się to wydawać musi w terażniejszych okolicznościach, że Cerkiew Unicka z miasta na przedmieście ma bydź przeniesio-

на, а tym часем dwie nieunitów Cerkwie*) на swoim mieyscu zostaną. Illmo ac Rudno Dno wiadome lepiej, jak mnie, lokalne okoliczności S. Barbary, upraszam więc, abyś był łaskaw udzielić mi swoich uwag do remonstracyi, jeżeli przyjdzie mi ją robić. Upadam do nóg. M. L.“.

Пригадую сі подробиці, бо чи скорше, чи пізнійше, старий будинок почти у Відви уступить місця новому. Разом з ним рішить ся доля церкви св. Варвари. Ходило би о се, щоби парохіяни дістали відповідну заміну в першій часті міста, бо перенесеня церкви на передмісте було би початком паденя парохії. Не знаю, скільки в сім правди, що австрійський уряд хотів дати греко-католицькій парохії у Відви прегарний костел, положений в I. часті міста „Am Hof“ та що тодішній парох, о. Ів. Ших не хотів на се згодити ся, бо костел видавав ся йому за великим. Була би се неоцінена шкода, яку нині навіть направити годї, бо уряд вже відступив згаданий костел Єзуїтам.

*) Мова тут про грецьку церкву для австрійських підданих на Fleischmarkt-ї і про сусідну церкву при грецькім конзуляті для грецьких підданих на Hafnersteg.

Два світи.

В клясі тишина. Кільканайцять учеників руського обряду засіло у лавках тернопільської гімназії в першій половині 1865 року, бо була се година релігії, чи як звав отець катехит „лекція богочестія“.

Катехит, о. Лука Цибик, тоді 35 літний мущина сидів на кафедрі та читав зі свого учебника „нравоученія“ (моральної) розділ про „розличны состоянія и званія“.

„Состоянія“ ділив він на „ремесленническое“, „купеческое“ і „воинское“, а „званія“ бачив він в „ученыхъ“, в „эстетическихъ художникахъ“, в „учителяхъ и воспитателяхъ“ а вкінці в „священникахъ“.

Найцікавішою під оглядом мови була дефініція „званія эстетического художника, назначеніе которого есть, духовный свѣтъ въ вещественность облекати, или решесвенный свѣтъ искусственнымъ произведеніемъ подражати, щобы серце челоуѣка во-вышати и очищати. Облекающій лукавое дожнымъ блескомъ пригожества есть служитель и послѣдникъ

лукавого; для того єсть обязанністю художника, ніколи не злеупотребляти худ. жествомъ въ служеніє поровственого негожого *).

Дехто з учеників задивив ся в підручник отця Цирика та думав над тим, чи буде він в силі витвердити на память сю незрозумілу мішанину слів? Дехто приготував ся на найближшу годину, а хіба ніхто не захоплював ся ані викладом, ані мовою отця катехита.

Бо чи міг цікавити такий мертвий під оглядом мови, виклад молодіж живу, викохану на поезії Шевченка, якого твори вона сквапно переписувала і залюбки виголошувала на ізуст?

Дивно відбивала від сеї мертвої мови отця катехита жива, палка молодіж, одіта в ріжнобарвну, козацьку ношу, в сині шаравари і жупани, червені пояси і чорні чамари з синими вилогами.

Велична агітація питомця Данила Танячевича посіяла тут здорове зерно Шевченкового слова, викликала в серцях молоденьких учеників одушевлене для української справи, звязала їх у студентську громаду.

*) Є се дослівний цитат з підручника о. Луки Цирика „Учебная книга католическаго нравоученія въ пользу учениковъ высшой гимназіи въ цѣс. кор. Австрійської державѣ по дру Конраду Мартину, епископу падернборскому составилъ Лука М. Цыбыкъ“ Львовъ 1861 стр. 272—4.

„У нас в Тернополи, писав у навечері Йордану 1864 року ученик VIII. кляси Кирило Лувасевич до Данила Танячкевича, панує великодушність, звайте, що всі праві лібералісти, нема меж учениками Москаля, чим і повеличатись можем, що єсть тов, чого не бувало, а се єсть: братня любов, єдність, одна мисль, одна гадка, всі з Україною тремаєм“.

А иньший ученик, Іван Пулюй писав в другій половині січня 1865 р. до львівської громади: „Все росте і наші крила ростять, а виростять они колись і будем літати від Карпат аж по Чорне море а слава наша, обе ся о останних кравцях світа!“

І росли крила. Молодіж учила ся пильно, а крім сего сходила ся тричі в тиждень на науку історії, літератури і деклямації. Списувано альбом з власних віршів громадян, які піддавано критиці.

Росли крила і чи можна дивувати ся, що та дивоглядна мішанина язикова о.Цибика не приймала ся в серцях молодежи, та відбивала ся від них як горох від стіни?

А однак не можна сказати, щоби тернопільська молодіж не шанувала свого катехита. Він дбав про красу обряду, він справив дві дальматики, в яких ученики служили йому при літургії, він умів так гарно впорядкувати йорданське свято в р. 1865 в Тернополи, що як писав ученик Іван Пулюй до львівських грома-

дзян, міщани між собою говорили: „ще ніколи не памятаем такого празника“ і правду говорили. Прекрасні одяги церковні, ново посправлявані, красне піне учеників і порядок, який провалеваний був о. Цыбіком при сім сьвяті, пліняв очи і слух цілої товпи народа руського і інтелігенціі. Всего того спружиною були от. Цыбик — хай буде ім честь і слава за тое у народа руського“.

Молодіж, що одушевляла ся тоді обрядовщиною, уміла оцінити заходи свого катехита навіть прилюдно в пресі, але всеж таки мала про него свою гадку. Лукасевич писав у згададанім листі: „Цыбик Москаль, помимо же обрядовець, ніхто не мае в нім довіря“.

Вже минала година „богочестія“, як вйшов до кляси ученик Касиян Куницький, що опізнав ся тому, бо старший ученик-матурист післав його за книжкою до дому.

— А ти, чому опоздал? — спитав його отець катехит.

Ученик махнув рукою і не відповів нічого, але не тому, щоби хотів обидити катехита, але тому, бо орудки, за якою ходив, виявити не хотів.

Отець Цыбик розгнівався і вписав в клясовім катальозі: „Куницький, ради недостойнаго поведенія, достоинъ порицанія“.

Сміху було не мало, як господар кляси велів замітку о. Цыбика перекласти на німецьку

мову. Ученики заявили одноголосно, що замітки не розуміють.

Скучно було сидіти молодежи на годині „богочестія“, за те йшла она радо на науку рідної мови. В осени 1864. року заіменовано учителем тернопільської гімназії укінченого питомця, Якова Гудика. Вже на першій годині зайняв він уми учеників. Від христоматії Якова Головацького переходив він вміть до українських письменників XIX. віку. Читав він з молодежю „Снеїду“ Котляревського, та інших письменників, подавав естетичні замітки про роди поезії, одушевляв учеників для краси рідного слова і для Кудішевої правописи. А молодіж вигодошувала поезію Шевченка, ставила питання до молоденького учителя, писала гарні задачі, які він дуже совістно оцінював.

Гудик, рослий, чорнявий мущина в священничій одежі, викликував сам собою симпатичне вражінє і став скоро любимцем учеників.

Та його запопадлива праця, ведена в новім, народнім напрямі, а ще більше фонетична правопись не припала до вподоби о. Цибикови. Він затрівожив ся впливом молодого питомця на молодіж і вислав з поч. 1865 р. на руки проф. Якова Головацького, тоді вже р. його, російського агітатора і посередника у вербованю галицьких Русинів у Холмщизну, жалобу, що переховала ся між його листами в бібліотеці

„Народного Дому“ під ч. 648. Подаю її в цілості. Отець Цибик писав:

„Прибыль здѣсь въ Тернополь на учителя Русского языка уконченный богословъ Гудыкъ, зараженный Кулишивкой, которую неопытному юношеству навязываетъ разнообразно: удивительно, что дерзнулъ даже кинути анаѹему въ присутствіи учениковъ на всѣ учебники Русскіи, Министерію и Консистерію для гимназій одобренныи. Юношество, тѣмъ воспламененное, дерзаетъ отыгривати роль корректоровъ учениковъ, и то въ виду учителя въ училищѣ, перечеркивая и змѣняя наши слова выдуманннми словами Кулишивскими — обмарывая учебники правописью Кулишовскою. Для скрѣпленія и водворенія Кулишивки ссылается на Инспектора Яновского, будто бы инспекторъ не сопротивляется введенію Кулишивки въ высшей гимназій. Въ семъ скрѣпляетъ его и нашъ директоръ Ильницкій. Помянутый учитель довелъ дѣло уже до крайности, произвелъ двѣ партіи межи учениками; Кулишовская взяла верхъ и издѣвается изъ книжниковъ, такъ называемыхъ, держащихъ ся егномд. правописи, ба даже самъ учитель потакиваетъ къ сему, надѣливая лучшю ногою въ каталозѣ Кулишовцевъ, особенными выраженіями превознося такое стремленіе въ каталозѣ, въ чемъ можетъ убѣдиги ся Яновскій въ VII и VIII классахъ. Достопримѣчательно, что упомяну-

тій учитель єсть слѣпимъ служальцемъ самого загорѣлаго Поляка профѣсора польского языка при гимназїи Нементовского, у которого на соромъ Руси учить студентовъ за кушанье и хату и проч, и проч.“

„Тутъ въ Тернопольскомъ обводѣ образовала ся особенная Кулишевско-Галицкая партїя, которая на все стремленїе Матицы позираетъ яко на дѣло чисто Московское. Москализаторомъ особенно напятили Васъ. Качала составилъ и въ томъ дусѣ рецензїю на воззванїе Матичное и хочеть умѣстити въ Словѣ, о сколько возможно митиговаль я его будучи у него въ празникъ Рождественскїй“.

Не тяжко здогадати ся, що жалобу о Цибика подано висше. Інспектор Яновський*) приїхав до Тернополя на візитацію, ствердив, що задачі писані кулішівкою і перенїс Якова Гудика до Бережан**). Годї й дивувати ся, що Яків Гудик, зазнавши на вступі розчарованя, кинув небавом учительський хлїб, висвягив ся в р. 1867, став зразу адміністратором в Богатківцях, а з часом парохом Трибуховець, визначив ся там як свідомий дїяч і громадянин

*) Др Амврозій Яновський родив ся дня 9 XII. 1810 р. в Смольній + 2 III. 1884 р. в Римі. Широку житєпись подав „Новий Проломъ“ за рік 1884 ч. 115 і 117.

**) Порівнай: Ол. Барвінський: Спомини з мого житя ч. I. Львів 1912 стр. 34.

та помер дня 31 V 1892 по довгій недужі, проживши ледви 53 роки *).

Оливина річ, що інспектор Ячовський врибув до Тернополя з відписом жалоби, а що п ній задрасено також дир. гімназії о. Василя Ільницького, то й не даво, що жалоба стала прилюдною тайною. Молод ж зміркувала відразу, що автором її був Лука Цибик і дала на сенатяки в кілька місяців пізнійше в „Меті“, в статийці п. з. „Споминка о Тернополі“ **). В ній заперечено рішучо, немовби між молодежи були партії, хиба що отець Цибик хоче їх втворити своїми „двома, чи трьома наймитами“. Статія взяла рівнож рішучо в оборону фонетикку, бо „молодіж уся, почавши від IV. кляси, пише, не виймаючи навіть завдая матуральні, правописом фонетичним, а молодші на переміну одно завданя етимологічним, а друге фонетичним“. Огцеви Цыбикови признав автор статії „великі заслуги коло піднесеня нашого обряду в Тернополі“, але й відмітив, що він, як „Страходський літерат“ не міг і не зможе зддати собі молодежи своїми язиковими дивоглядами, в роді: „головоломнвя искуства“ (гімнастика), жрець, кичаливость, рака, чета (пара), маноченіє, дуновеніє, плюновеніє, крадунъ, въсугубомъ ходъ розвитку, блюстительница, апел-

*) „Діло“ за рік 1892 ч. 113. Вістка про його тяжку недугу у поміщена в ч. 32.

**) Мета за рік 1865. Ч. 15. стор. 463—72.

лировати, шутрѣ, штатский, верверѣ, вопреки самоусовершенствованію, сотренію, пренію (диспута), столкновенію, исполинская стѣна, заравѣ, рафинированнѣше чувственное наслажденію, подражанію, зодчество...”

Вкінці зложив автор статійки в імени молодіжи обіт, що вона не перестане любити „великої руїни“ і мови „що невя співала, як малюго співала, з малим розмовляла“, бо зрозуміла Шевченковий плач над Україною :

„Сиви мої на чужині
На чужій роботі“.

Коли о. Цибик не мав щастя до молодіжи, то ще менше зазнав його у відношеню до о. Качали, що помістив свою світлу статію против видавѣ Матиці в обороні рідної мови, вправді не в „Слові“, але в „Меті“*), за що йому віденська молодіж зложила прилюдну подяку **).

Була се боротьба двох світів. Мимо попертя властей, о. Цибик зі своїм напрямом не виграв.

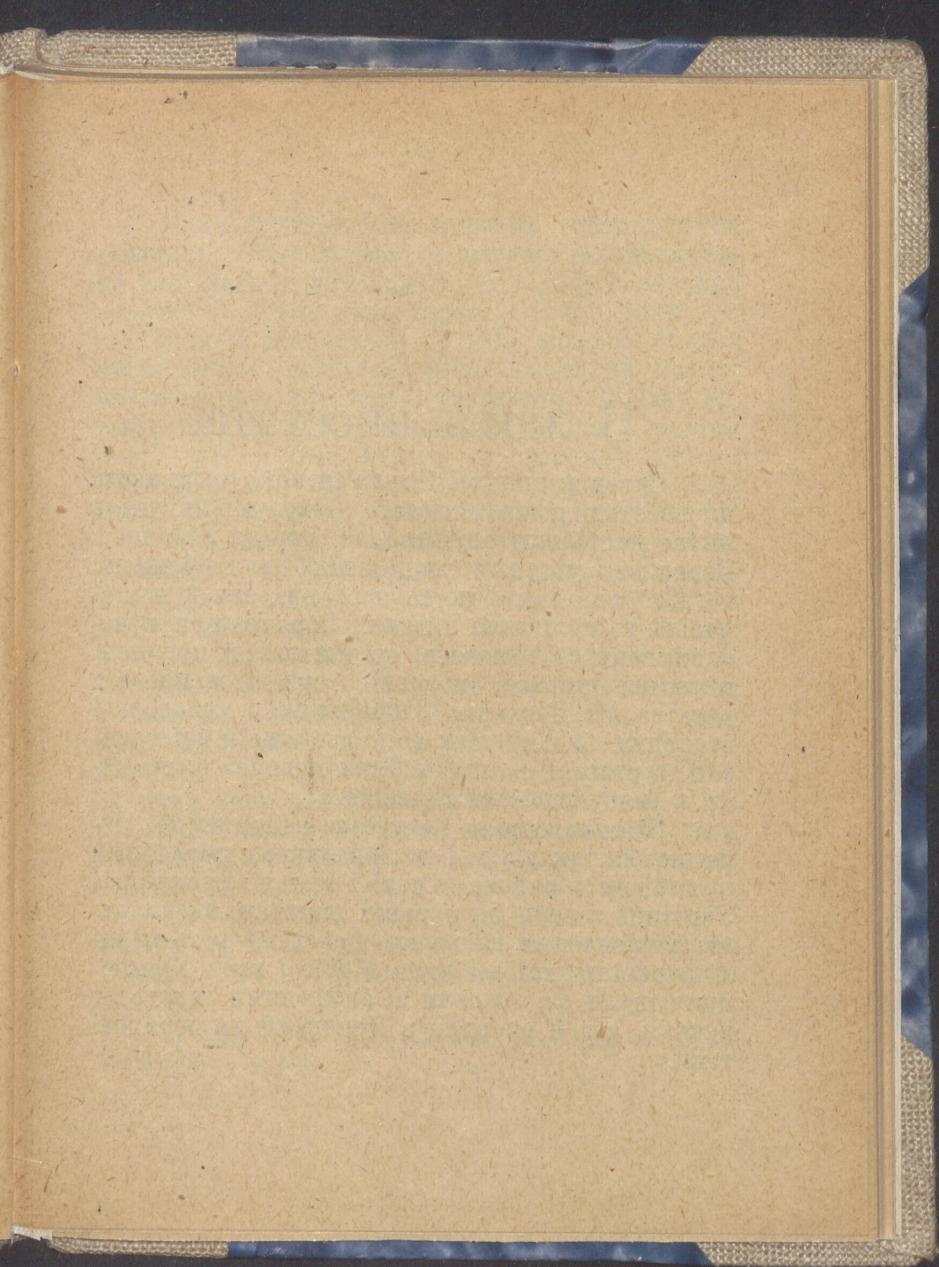
*) Тамже за рік 1865. Ч. 4 і 5 „Галицько-руська Матиця і її ціль“ стор. 111—120 і 135—146.

***) Тамже за рік 1865. Ч. 8. стор. 222—4.

Побідником в нерівній боротьбі вийшла молодіж своєю любовю до української землі і слова. А відома річ, що любов до свого все сильніша від ненависти.

Писано у Львові дня 26. I. 1917 р.

З життя апостата.

Серед галицької інтелігентної суспільности п'ядесятих років минулого віку викликувала чи не найбільше одушевлене справа обрядова. Перед нею уступали на даліший плян всі інші, хотьби як важні не то церковні, але й національні та політичні питання. Обрядовщиною захоплювалися однаково, старі й молоді, прихильники погодінської кольонії, організованої від десятка літ Денисом Зубрицьким і молоденькі студенти по гімназіях та у львівським університеті, гуртовані Данилом Танячкевичем у громади в ім'я українських ідеалів.

Ні одна справа не успіла зєдинити так дуже розбіжних віком і національними поглядами людей, як обрядова. Старі і молоді, русофіли і Українці ховали по церквах дзвінки, не клякали, заслонювали занавісою царські ворота в хвили переміни хліба і вина в тіло і кров Христа, причащалися, стоячи зі зложеними навхрест руками, або й спорили з Поляками на обрядові теми.

Нема сумніву, що реформа обряду була вказаною. Богослуження по церквах відправлялися тоді на лад латинників. По „благословенно царство“ співали дяки зараз „Єдинородний“, а священник відчитував по тихо ектенію. Відтак після амінів-я слідувала пісня „Святий Боже“, почім читано апостола і евангелію. Дальшу ектенію пропускали священники аж до Херувимської пісні (без обходу з дарами), опісля ішло „Вірую“, освяченє дарів і зараз по „Тебе поєм“ і „Достойно“, „Огче наш“ і т. и. *).

Та хоть треба було реформи, то годі не завважати, що поведено її невідповідною дорогою. Духовенство почало очищувати обряд на власну руку, без дозволу владик, без собору, а навіть без взаїмного порозуміння. Кождий „очищував“ обряд, як хотів, а наслідком сего втворив ся в Галичині обрядовий хаос. У відправі по церквах не було одноцільности. До переведеня реформи треба було основних студій, до яких знов реформатори не квапили ся. При реформі подбано більше о зверхні форми, чим про зрозуміне обряду. Священники запускали бороди, але духа обряду мало хто розумів.

До сильного спопуляризованя обрядової справи не мало причинила ся преса, а головно „Слово“, яке протягом поверх десяти літ місти-

*) Анатоль Вахнянин: „Спомини з життя“ Львів 1908. стр. 60.

до сотки статей і заміток на тему златинщення обряду в Галичині і Холмщині. Не мовчала також польська преса, а передовсім „Gazeta Narodowa“ і „Dziennik polski“, які в обрядовщині бачили небезпеку для католицизму. Доходимо до полеміки палкої, острої, безглядної, яка ще більше справу популяризувала.

Та хоть реформа обряду була оправданим домаганем нашого духовенства, то всеж таки годі не згодити ся з поглядом д-ра Остапа Терлецького, що саме вона вказувала, на якій визкій степені стояло тоді образоване нашої інтелігенції, в яких тісних границях обертав ся її світогляд, коли така дрібна справа могла для неї набрати такої ваги. Польський патріотизм мав рівнож своє оперте у церкві, але тут справа стояла инакше. Поляки у своїй церкві вели патріотичні демонстрації не церковного, але політичного характеру, співали патріотичні пісні, слухали патріотичних проповідий. З церковної амвони оповідаю їм про недолю братів, що проливали кров за незалежність народа, про мучеників, катованих у тюрмах і на Сибірі. І коли вони, упевні патріотичним одушевленням, виходили з церкви на світ, то їх тут чекала кипуча діяльність революційна. Було се жите з глибоким внутрішнім змістом, у яким кождий, старий, чи молодий мав що робити, мав чим зайняти розум і серце.

А тимчасом у нас, в розгарі обрядової боротьби, молодіж вважала патріотичним обов'язком, сповнити усі церковні функції, щоби в сей спосіб виявляти свою приналежність і любов до руського народа. Коли раз Остап Терлецький, тоді ученик станицлавівської гімназії, ударив в церкві яких двіста поклонів, кликнув до него товариш Поляк: „Oto patriota ruski! My krew przelewamy za niepodległość, a oni w prochu się walają“ *).

Прикрий був се заміт, але й оправданий, бо обрядовщина вже в способі переведеня була засуджена на невдачу. В додатку, декуди захоплював ся нею нарід, а були місцевости, як прим. Радимно, в яких обрядовщина викликувала перехід на латиньство. („Слово“ 1863 р. ч. 6.).

А містила в собі обрядовщина поважну небезпеку для уніятської церкви, бо взяли її в свої руки люди не то під національним оглядом, але й під релігійним крайно непевні. На перше місце вибив ся тут о. Іван Наумович, а побіч него оо. Маркил Попель, Лука Цибик та інші одиниці, що скорше, чи пізніше опинили ся поза церквою, яку хотіли реформувати.

Щоби не бути голословним, я подаю доказ на те, як мало було привязаня до уніятської

*) Др. Остап Терлецький: Галицько-руське письменство 1848—65. Львів 1903. стор. 87—92.

церкви у Наумовича в р. 1862, коли він вже тоді важив ся кинути погрозу, що перейде на православє.

Ся погроза вяже ся тісно з обрядовою справою, против якої виступили владыки, котрих немовби варочно обрядовці злегковажили. Наумович був тоді парохом в Коростні, а що мав вплив між парохіянами, зреформував на власну руку церковні обряди. Коли його візвав митр. Якимович до виправданя, Наумович явив ся у него і дістав порученє, остаги при давних обрядах аж до скликаня собору. Та тут знов громадяни спротивили ся і про давні обряди чути не хотіли. Повідомив про се Наумович митрополита, а останний візвав його до письменного виправданя. Коли воно на час не наспіло, др. Григ. Якимович засудив о. Наумовича дня 24. II. 1862 р. на 14 днів реколекції „під сходками у сьв. Юра“ за непослух.

Була се кара без сумніву тяжка. В „Згадках із семинарицького житя у Львові“ о. Вас. Чернецького (Діло за рік 1888 ч. 84.) читаємо про сі реколекції „in domo correctionis“ (в домі поправи) отсі подробиці: „В одній із побічних каплиць церкви сьв. Юра містила ся лавочка, на якій засідали рекодектанты. Одного з них уживано на діякона при недільній літургії. Сумно було дивити ся на нещасних, яких задля людських слабостей треба було умістити в далеких монастири, а не виставляти на посміховище

львівської публіки в архикатедральній церкві. Понижувані і попихані церковною прислугою, вони часто витягали до нас (питомців) свої руки о грошевий даток, а ми їм не відмовляли.

Зі знесенем реколекцій, званих „під сходками у сьв. Юрі“, де приміщувано засуджених на кару презвітерів з перемиської і львівської єпархії“, знесено також ганьбу, яку всі виділи і чули, окрім тих, яким на чести підвластного духовенства найбільше повинно було залежати. Наставниками реколекційного дому були зразу о. Василь Созанський, а опісля о. Йосиф Кульчицький“.

Кара реколекцій наложена митр. Яхимовичем на Наумовича роздратувала його до крайности. Наумович був тоді соймовим послом. Обрядова справа, на якій чолі він станув, зеднала йому широку популярність. Коли він в р. 1861 явив ся на першій, руській балю у Львові, сьвященики і молодіж підняли його на руки і при співі „многая літа“ обнесли по редутовій салі театру гр. Скарбка. Університетська, світська молодіж вислала йому адресу, в якій зведичала його „батьком“ та зложила подяку за труди „коло очищення нашої батьківскої гр к. в'їри“ (Слово 1862 ч. 6.) В його честь зложив незвідний автор Л. Л. вірш, в яким накликував (Слово 1862 ч. 5):

„Ой, брате-соколе, підойми же крила,
За птичков ко зьвіздам сьміло возлети,
Остав журбу злобним, сли журба їм мила,
А ти нам про зьвізди ясні розкажи!“

Словом, Наумович, був тоді чи не найпопулярнішим чоловіком в Галичині, до чого не мало причинив ся також його талант, що зраджував вже тоді в нім визначного письменника для простого люду. А тут нараз стрівула його не тільки кара реколекцій, але й наруга, бо митрополит в латинським письмі, висланім до него, закинув йому відмову послуху, легковажене приказу, легкодушність в поведеню, а навіть підступ і хитрощі, які, будьто би мали на цілі усунути зобовязаня через проволоку справи. Остре письмо, в яким митрополит накладав кару реколекцій на те, щоби Наумович „навчив ся послуху“, вивело останного з рівноваги. Він написав письмо до крилошанина перемиської капітули, дра Григ. Гинилевича, сторонника обрядовщини, в яким не тільки вияснив справу відносин до митрополита, але й кинув страшну в устах католицького сьвященика погрозу, що він не буде сидіти на реколекціях „сь піяницями, прелюбодійцями и ляцкими рабами“, а радше перейде на Буковину, на православє, а коли се стане ся, то „сѣмя тоє остане ся у насъ, а борше, позвѣйше прозябне и выдасть плодъ“. Згадане письмо таке інтересне для про-

ясненя справи і для характеристики хиткої вдачі Наумовича, що вважаю вказаним подати його в цілості. Наумович долучив відпис декрету, яким митрополит засудив його на реклекціі, почім писав:

„Декретъ той потребує изъясненія. В первыѣ извѣстно да буде, що я завозванный первый разъ, предложилъ Е. Превосходительству всеѣ причины, которыя дѣйствовали на теперѣшнее всеобщее движеніе: исправленія нашего св. обряда, Е. Пр. выслушали все и сказали, що то все сдѣлае Синод, и що теперь приказуютъ менѣ держати ся status quo. Приѣхавши до дому, я сейже часъ оголосилъ громадѣ, що повинуючи ся повелѣніямъ Митрополита, необходимо треба вертати до давного. Люде не послушали, и по службѣ Божой сказали менѣ, що о томъ и слухати не хотятъ, и що таки при разѣ введенныѣ старыѣ, рускыѣ обрядахъ позостануть, или же отречутся церкви и на Богослуженіе ходити не будутъ. Я написалъ о томъ доносъ Е. Пр. и просилъ, чтобы ти обряды, отъ Латиновъ принятии, постепенно, а не отъ разу вводити, чтобы не было соблазны. На тое послѣдовало второе мое завозваніе предъ судище Митрополита. Но понеже тое завозваніе адресованное до Кросенка, пошло ажъ на Бохню до Кросенка и тамтуды зъ тыждень блукалось, я приѣхавши припадкомъ до Львова, и увѣдавши о томъ, пошолъ до Ихъ Пр.,

а понеже то было Навечері тезоименія, то я впередъ пожелалъ прилично, и Ихъ Превосходительство побесѣдовавши троха sergio со мною, потому (2) знова ласкавѣйше опредѣлили новый терминъ, на который я ставился. Ставши, сказали менѣ дуже ласкаво, абы я на четыре вопросы отповѣлъ писемно, и щобимъ тое оправданіе прислалъ скорше, бо они думаютъ до Вѣдня отъѣздити. Я сказалъ: завтра свято (Стрѣтеніе) въ субботу маю богослуженіе, отже зъ недѣлѣ я буду старатися, якъ найскорше на почту отдати. Ихъ Превосходительство на тое пристали, и я отойшолъ. — Оправданіе мое я не послалъ аж 24. февруарія.

Теперь я виноватъ, що я оперался ихъ розпоряженіямъ. Не знаю якимъ. Же я оголосилъ ихъ волю народови и народъ до послушанія завозвалъ, то я сдѣлалъ по должности. Же народъ оперся, а я тое донесъ, то такожде не опоръ, но должность. Же я ставился, не мавши наветъ въ рукахъ завозванія, а по самому слуху, то еще больше, якъ послушаніе; же я ставился въ навечеріе тезоименія рано о годинѣ 10., то также не великое прегрѣшеніе; бо во первихъ я не зналъ о жадномъ протоколѣ, только о личномъ оправданіи, а во вторыхъ, же если явленіе мое неприятно было Ихъ Превосходительству, то вольно было Имъ мене не пріймати.

Же я термину третого т. е. 15 февруарія не додержалъ, то не моя вина. Разъ же не во-

зможно было абсолютно приѣхать на пятницу до дому, отправить всенощное, утреню и літургію и Вечерню и абы слѣдующаго дня въ субботу вже былъ отвѣтъ мой предложенный, чего я николи не обѣщевалъ, но я сказалъ въразно, що въ недѣлѣ, т. е. слѣдующаго тыждня я то дамъ на почту. Отже все мое прогрѣшеніе есть, же я былъ на бали, и же я съ оправданіемъ моимъ опознился о 3—4 дни. За тое реколекція! — Я николи не прегрѣшилъ въ ничимъ, я имѣю декрета похвалы, я всегда былъ священникомъ взоровымъ, а бывши въ Городку сотрудиникомъ научилъ весь народъ цѣлу літургію спѣвати, поднесъ школу головную, жертвовалъ свое здоровье и свой мастокъ Богъ только вѣсть! — Я былъ въ Ляшкахъ королевскихъ а теперь въ Перемышлянахъ, стражду безчисленныи гоненія отъ Ляховъ, я погорѣлъ и осталь безъ хлѣба на милостини братьей, я и тутъ оставилъ слѣды неутомимаго дѣланія, я писалъ и труждался и около литературы народной, и за тое, що я полюбилъ всѣмъ сердцемъ обрядъ святыхъ отецъ нашихъ — за тое я такъ тяжко виновать, же не досыгъ поставити мене подъ надзоръ повѣтоваго уряду, абы довершити мѣру, написаный на мене декретъ реколекцій въ радость врагамъ Руси и Австріи! Положеніе мое есть истинно страшное! Нужда и плачь жены и старенькой матери дѣйствуютъ на мене сильно, но

ще сильнѣйше святость справы, которую побояю. — Той укоризни невинно, за мои труды и заслуги выдержати менѣ не возможно. Абы мене съ пияницами, прелюбодѣйцами, и ляцкими рабами безъ суду и справы а даже безъ основанія съ перекрученіемъ истинныхъ фактовъ одною мѣрою мѣрити и карати — то уже за богато! Я їду яко овца на заколеніе; но уже больше въ моей парохіи душпастьремь быти не могу. Отсидѣвши тыхъ двѣ недѣлѣ ничего менѣ не пбзостае, якъ оставити епархію Львовскую, и ити где въ Божій свѣтъ. Если не буду принятый на перемыскую епархію хотьбы гдебудь на администрацію, такъ иду на Буковину на православіе!“.

„Пишу Вашей Всечестности, абысьте знали, що ся дѣе. Менѣ видится, що може они и ошибаються, може они не знаютъ духа вынѣшнихъ времянь. Якъ я пойду на православіе, то сѣмя тое остане ся у насъ, а борше, познѣйше прозябне и выдасть плодъ. — Я не хочу и не радбы тое дѣлати, но Всечестность Ваша видять, якъ мене пекутъ. Еслибы то кто описаль Нунціеви, можебы еще якъ зарадыли злomu, може бы инну политику приняли, бо тая теперѣйшняя веде непремѣнно до схизмы.

Ваша Всечестность изволить простити, що

такъ безъ связи пишу, есмь бо глубоко язвѣнъ на души, не ходить менѣ о мою особу, но о справу нашу святую, я вижу, що она въ нещирѣхъ рукахъ.

Остаю съ глубочайшимъ почитеніємъ Вашої Всечестности
нижайшії

Иванъ Наумовичъ“.

Остаточно справа скінчила ся на погрозі. Митрополит прийняв дня 9 марта 1862 р. Наумовича, поговорив з ним, простив провину, дарував йому кару, та зажадав тільки від него, щоби більше в справі обряду не писав. На православѣ тоді Наумович не перейшов, але сама погроза важна для характеристики людей, в яких нещирих руках опинив ся провід обрядовщини.

Свою погрозу сповнив Наумович в двадцять два роки пізнійше. І здавало ся йому, що в Києві повезуть його з двірця до міста золотою каритою, запряженою шести кіньми. А тимчасом ніхто не вийшов йому на стрічу, православне духовенство сторонило від него як від прокаженого; бо бачило в нім російського шпіона. Зазнав в Росії Наумович багато поневірки. Навертав штундистів та після його проповіді від почув них слова: „батьюшка, ми віримо в евангеліє, а після того, що ви проповідали, бачимо, що ви в нічо не вірите“. Хотів Наумович піддавати російському урядови деякі

політичні пляни, та дістав у міродайних кругах відповідь: „Оставьте нас, батюшка в покое! О нас промышляет цар, а о царе Бог і ми етим давольні“.

Як останної дошки спасеня хапав ся ще Наумович гадки колонізації Кавказу галицькими селянами. Раньше спровадив він туди з Галичини шіснайцять людей. Коли приїхав до них в р. 1891, застав девять переселенців тяжко хорих на пропасницю. І тут йому не поталанило. В повороті з Кавказу Наумович отроїв ся в Новоросійську. За багато розчаровань зазнав він в Росії і тому покінчив з собою. Навіть Осип Мончаловський в житєписи Наумовича признає, що смерть його (4 (16) VIII 1891 р.) „наступила ѓть рослинного яда“ (огруї), а тільки „покрыто еше тайною, кто подалъ просвѣтителю Галицкои Руси отраву“*).

Та річ ясна, що за убийником горі шукати там, де його не було.

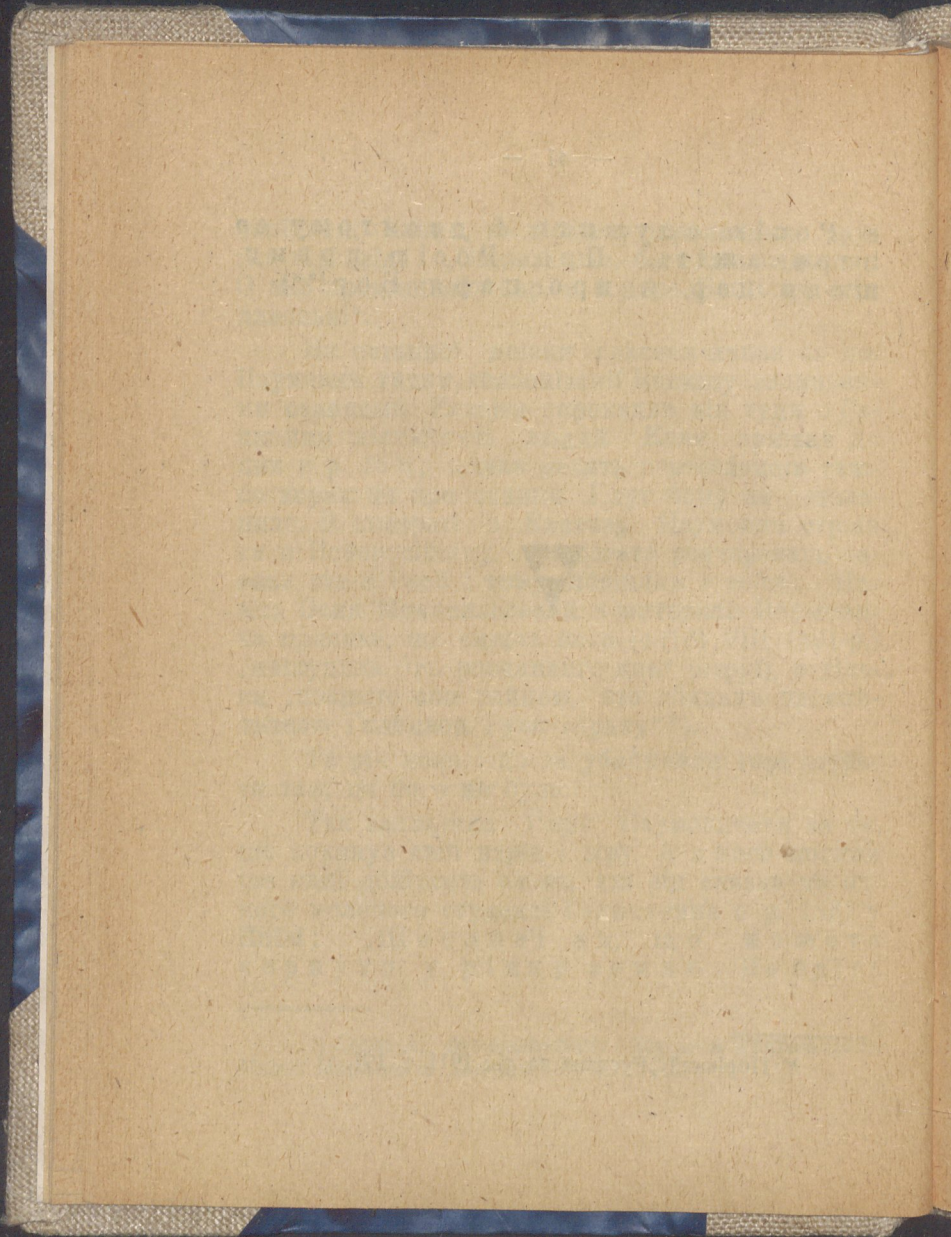
Так заплатила Росія Наумовичеви за те, що покинув свій нарід і віру. А з його могили ще нині долітають слова, які він сказав до одного молодого студента Галичанина в р. 1887 у Києві: „Щасливі ви, що можете вернути у рідну землю... Не йдіть

*) Осип А. Мончаловскій: Житє и дѣятельность Ивана Наумовича. Львовъ 1899 стр. 96.

в Росію служити і десятому се
перекажіть. Про Росію проми-
шляє цар, а про царя Бог!**)

* Порівняй „Руслан“ за рік 1911 ч. 191.

Один з перших.

В початку грудня 1865 року приїхав до Львова начальник холмської дирекції Теофан Гаврилович Лебединцев, щоби вербувати для Холмщини учителів з поміж Галичан. Був він тут в театрі на виставі „Підгірян“ Гушалевича, відвідав крил. Петрушевича, інсп. Яновського, Богдана Дідицького а загостив також до митр. Спірідіона Литвиновича, який пращав його словами: „Нехай Вас Господь благословить, куди ви повернетесь, на всяке добре діло! Нехай Вас Господь наградить, що й нас бідних не забуваєте тай для моїх єдиноплеменників трудитесь і вириваєте їх із зубів оттих проклятих дяхів.*)

*) Кіевская старина за рік 1898 март стр. 361. в статії: „Письма О. Г. Лебединцева къ брату въ Кіевъ“ (1865—7 гг.)

Про побут Лебединцева згадало „Слово“ за рік 1865 (ч. 95.) в окремії новинці і зазначило, що поклик його не був безуспішним, бо зголосило ся на виїзд достаточне число кандидатів. А коли „Gazeta Narodowa“ замічувала від себе, що сі учителі, „опускаючи свою отчину идуть Москалямъ служити за рублѣ московскіи“, „Слово“ відповіло, що перед трема роками прибув з Варшави до Львова в такії саміи ціли шкільний інспектор, Пеплонський і забрав з собою сімох учителів Поляків, які служать в королівстві за „московські рублі“, та що ще в падолисті 1865 р: писав краківський „Czas“ про двох галицьких учителів, які за дозволом австрійського уряду виїхали на службу, очевидно, за „московські рублі“. Коли виїзд польських учителів за кордон не уважано нечестив, то годі винувати за се руських учителів. Впрочім „Gazeta Narodowa“ повинна би тямити, що наші кандидати не ідуть до чужих, але до рідних братів, якими в дійсности є холмські Русини, відмежені вправді від галицьких кордоном, але „составляющіи съ нами одно и тоєжь руское племя, связанне однимъ и тымже родомъ, языкомъ и церквою“.

Очевидна річ, що Лебединцеві ходило не тільки о учителів, але й о священників. Одним з перших, що поїхав у Холмщину вскорі після виїзду Лебединцева зі Львова, був священник перемиської епархії і докторанд богословія, о.

І політ Криницький. Поїхав він без письменної відпустки з перемиської єпархії і без посьвідки про моральне жите, бо тамошний влади́ка, Тома Полянський не хотів їх видати, будьтоби тому, що митрополит і нунцій против сего, на основі листу холмського єпископа-номіна́та, Івана Николи Калинського, запротестували. Відмову свідоцтв під таким позором уважав єпископ Калинський інтригою і клеветою та заіменував Криницького провізоричним учителем релі́гії при гімназії, а готов був навіть наділити його професурою історії та церковного права в семинарії, о скільки згадані свідоцтва від пере́мцського влади́ки предложить.

В тій цілі вислав о. Криницький лист до еп. Полянського з просьбою о свідоцтва, причім висловив свій погляд на тодішні відносини серед духовенства і народу в Холмщині. Характеристика інтересна і тому не від річи буде, коли лист о. Криницького напеча́таємо без пропусків. В нім читаємо :

Ваше Преосвященство !

„Благославляя мене на дорогу вь Холмь Ваше Преосвященство объявили желаніе, жебы я написалъ Вашему Преосвященству, якъ я найду дѣла и якъ мнѣ буде поводило ся“.

„Удовлетворяючи желанію Вашего Преосвященства, имѣю честь донести, же дѣла Епар-

хи дуже зле стоять. Преосвященный Администраторъ, почитеннѣйшій старичокъ, якъ говорятъ 70-лѣтній, но еще довольно крѣдкій на силахъ, говоритъ только по польски и сочувствуете, якъ всѣ старики, воспитывавшіи ся подъ влѣянiемъ духовенства польскаго, стремленiю тогож, дабы ополячити всѣхъ и вся. Притомъ же всемъ однакоже, насколько я въ разговорѣ въ немъ замѣтилъ, послѣдняя искра народнаго русскаго чувства еще въ немъ не угасла, и если бы только наши Епископы больше симпатiи къ здѣшной братiи русскай заявили, то Епархiя здѣшна скоро выровнала бы нашимъ. Здѣсь крайній недостатокъ людей образованныхъ между священниками, богословiю учатся воспитанники для формы только, устава и обряда церковнаго вовсе неучатся, бо и некому наставлятъ ихъ а въ Церкви то вѣрная копия вавилонскаго смѣшенiя языковъ“.

„Консисторiя существуете только анонимально, бо каноники не сносятся съ Епископомъ, а живутъ по своимъ приходамъ и даже въ Холмъ не приѣзжаютъ; управителемъ офиціальнымъ Калиньскiй, но дѣйствительнымъ лица невидимыя, которыя поворочиваютъ нимъ, якъ бездушною фигурою. Одинъ только каноникъ Войцицкiй жиє въ Холмѣ, но той не бере жаднаго участiя въ дѣлахъ Епархiальныхъ, бо посварился ва смерть съ Калиньскимъ. Священники, особенно здѣшнiе, самыя

большіе дѣлѣя, ничемъ рѣшительно не занимаются, — ани ту богослуженія правильного, ани проповѣди, ани катехизаціи, — такъ же невольно приходится заключать, якобы всѣ сговорились на свое собственное уничтоженіе. А между тѣмъ народъ здоровый русскій, повсюду говорятъ по городу по русски, т. е. такъ, якъ у насъ въ Галичинѣ, толпами ходитъ въ церкви, молится усередно, рядъ бы послухати слова Божого, но священники такъ поступають, якобы того всего не замѣчали и никто не отзывается до него съ теплымъ словомъ русскимъ. Сколько я ни старался въ частныхъ разговорахъ убѣдить одного и другого, всѣ откликивали ся на то, будтобы запретилъ Калиньскій, однакожь я пересвѣдчился, же не Калиньскій запрещаетъ, але tajny rząd pańodowy, который еще вовсе не прекратилъ своихъ дѣйствій“.

„На счетъ моего положенія, я совершенно довольный, имѣю порядочное содержаніе, и занимаю должность законоучителя. — Преосвященный Калиньскій сожалѣлъ дуже, же Ваше Преосвященство не благоволили выдати *litteras dimissoriales et testimonium de vita et moribus*, которыя требуются для каждого священника канонами церковными, понеже онъ хотѣлъ, жебы я занялъ должность професора історіи и права каноническаго, которое здѣсь уже отъ колькохъ лѣтъ не преподае ся. Я ему сказалъ, же Ваше Преосвященство согласились были выдать мнѣ

ти грамоты, но понеже Нунцій и Митрополить запротестовали вслѣдствіе его частного письма, то Ваше Преосвященство отказали ся выдати ихъ мнѣ. На тое онъ мнѣ отвѣчалъ, что тое только клевета и интрыга и же онъ рѣшительно поняти того не може, якъ можна было его такъ компромитовати и подсувати ему такую подлость, якої жаденъ чесный чоловікъ допустити ся не можетъ, наибольше же удивляло его тое обстоятельство, же Ваше Преосвященство не благоволили выдати мнѣ *testimonium de vita et moribus*, въ котромъ уже никогда и никому не отказываютъ, а тѣмъ меньше священнику, якої бы онъ уже впрочемъ и не былъ. Для той то причини онъ позволилъ мнѣ временно занимать должность законоучителя, и велѣлъ мнѣ отсюду опять просити милости Вашего Преосвященства, дабы благоволили выслати мнѣ *testimonium de vita et moribus*, — а що касается *litteras dimissoriales*, то пусть остаю ся въ списку священниковъ Епархіи Перемышльской, когда Вашему Преосвященству не благоугодно отпустить мене въ епархію Холмскую. Такъ я и повтаряю мою покорнѣйшую просьбу, дабы Ваше Преосвященство благоволили выслать мнѣ *testimonium de vita et moribus*, жебы Преосвященный Кѣлиньскій могъ убѣдиться на лице, же я не находился никогда и ненаходжусь до сихъ поръ подъ жаднымъ церковнымъ наказаніемъ, и жебы мнѣ позволилъ въ своей Епархіи от-

правляти Богослуженіе и утвердилъ мя на должности законоучителя при гимназіи. Я имѣю полное упованіе на Бога, же я въ продолженіи моего почти дванацать лѣтнего священнодѣйствія служилъ вѣрно и усердно Церкви и отечеству, не провинился ни въ чемъ ни противъ Вашего Преосвященства, ни противъ Правительства Австрійскаго, и нравственно вель себе такъ, якъ священнику достойтъ, вовсе не считая себе святымъ и совершеннымъ, а просто признаваясь и каюсь въ немощехъ человѣческихъ. Надѣюсь на Бога, же при помощи его святой поведу себе прилично, якъ на священника пристойтъ, и прослужу чрезъ тіи лѣта, который Богъ судилъ маѣ еще прожити, честно и вѣрно Церкви святой и новому моему отечеству, сдѣлаю славу Вашему Преосвященству и всей братіи Галицкой, и, насколь Господь Богъ допоможе, хорошую память на себѣ оставлю на будущее“.

„Уповаючи на благосклонность Вашего Преосвященства полагаю будущую судьбу мою въ руки Его, прошу Его Пастырскаго благословенія и цѣлуючи съ сыновною преданностію Святыгельскія Его руки, пребываю съ глубочайшимъ почтеніемъ Вашего Преосвященства покорнѣйшій слуга

Священникъ Ипполитъ Крыницкій.
Холмъ 15/27 Января 1866“.

Згадані в листі люди, відносини серед ду-

ховенства і народу в Холмщині а вкінці сама особа о. Криницького заслугоють вповні на те, щоби їм приглянути ся з близька.

В часі, про який говоримо, переживала уніяцька церква в Росії тяжкі та тревожні хвили. На її чолі стояв єпископ-номінат, Іван Никола Калинський, батько численної родини, зложеної з чотирох синів і п'яти дочок. Уродив ся він дня 14. V. 1779 року, висвятив ся в році 1825, був з разу сотрудником, опісля парохом, а в р. 1863 став, при поперть польських кругів, єпископом-номінатом. До його сьвячень на владу московський уряд допустити не хотів, хоть Калинський ішов з конечности на далекосяглі уступки. Та сего урядови було за мало і він рішив позбути ся Калинського, хотьби й насильно. Дня 21. IX. 1866 року о год. 11. в ночи, окружено єпископську палату в Холмі жандармами, переведено строгу ревізію в цілім домі, увязнено єпископа та перечитано йому царський указ, яким засуджено його на заслане до Вятки. Около пятої години рано найблизшого дня вивезено єпископа під конвоєм жандармів до Вятки, де він вскорі після приїзду, стронений, чи удушений, закінчив жите.*)

Се гидке насильство, сповнене на 67-літнім старци та на уніяцькій церкві в Росії треба

*) X. Emil Bankowski „Ruś Chełmska”. Lwów 1887. стр. 42—61. Petesch: Geschichte d. Union стр. 849—50.

було на зверх перед світом виправдати. Тому умістив уряд в офіційальнім „Варшавск-ім Дневнику“ акт обжалованя протів еп. Калинського. Закидувано єпископови-номінатови передовсім те, що його сини, Северин і Сімеон брали участь в польськїм повстаню в 1863 році, що ревними сторонницями повстанців були також його дочки та що сам єпископ стояв у зносинах з революційним начальником Холму, Еттінгером. Замітне, що московський уряд пригадав собі на всі ті провини єпископа і його рідні в три роки після повстаня. Дальше піднесено в обжалованю, що єпископ-номінат звіс деякі сьвята, що православному церкву називав „схизматическою“, що за його управи холмськю єпархією, упала дух. семинарія, в якій настало „полное своеволие“. За злочин почитувано еп. Калинському, що він противив ся, щоби питомців виселано на висвячене до Австрії, та що він не хотів прийняти до своєї єпархії Іполіта Криницького, а від Филипа Дячана, що прибув в Холмшину в 1866 р., домагав ся, щоби відправляв богослуженя після обряду, усталеного в його єпархії.

Всі ті заміти сильно натягнені, що бачимо хотьби на примірі Криницького, який в листі до еп. Томи Полянського не підносив в сїм напрямі протів еп. Калинського ніяких замітів, а противно зазначував, що без потрібних свідочств став катехитом холмськю гімназіі. Правда, що еп. Калинський відклонив ся вскорі зі своїми

симпатіями від о. Іп. Криницького, коли від нунція дістав не конче прихильні вістки про його політичні і релігійні пересвідчення, але про се в обжалованю нема згадки.

Для характеристики сучасних відносин в Галичині годить ся відмітити, що се виправдане брутального вчинку московського уряду против єпископа Калинського і против уніятської церкви, повторило за „Варшавськимъ Дневникомъ“ львівське „Слово“ (1866 р. ч. 85 в дописи: Изъ Варшавы о еп. Калинскомъ), часопись видавана для руського, католицького духовенства і засилювана ним матеріяльно і морально.

Тяжко було еп. Калинському управляти єпархією. Спиняли його в тім ділі, не стільки вік, скільки иньші перепони, ставлені урядом, та брак дорадників і помічників. Вправді ще папа Лев XII. установив був в р. 1824 першу уніятську капітулу в Холмі, зложеноу з шести прелатів, шести соборних крилошан і двох почетних, а цар Александер I. визначив був платні для прелатів по 150 рублів, а для крилошан по 120 рублів річно, та скупе вивіноване прелатів і крилошан довело до того, що єпископ з капітули хісна не мав. При малій платні, не могли крилошани перебувати постійно в Холмі, а сиділи на парохіях, з яких приїздили в означених часах на засідання капітули. Для поради і помочи єпископови перебував ко-

ждий крилошанин, по черзі через один місяць в Холмі. Та і серед крилошан найшов ся чоловік крайно безхарактерний і розпустний, а в вірі хиткий, Йосиф Войціцький, що після вивезеня еп. Калинського став адміністратором епархії, однак не удержав ся на сім становищі, а в р. 1875 підписав акт переходу на православ'я зі злочинними словами на устах: „Слава Богу, показавшему нам світ! *)

о. Іполіт Криницький висловлював ся в листі до еп. Полянського про холмське духовенство, як про людей лінивих і недбалих пастирів. Московські учені посуджували тамошнє духовенство і то вповні оправдано о польонофільство. А однак се духовенство мало великий вплив на своє стадо глибоким привязанем до католицької церкви. Воно ввело до церкви чимало латинських обрядів і польських пісень, воно проповідувало в польській мові, але коли прийшло рішитись в тяжкій хвилі життя на одну, чи другу сторону, апостатів між ними найшло ся зглядно мало. На 214 священиків, що служили в Холмщині в році 1866, тільки по верх сорок зрадило в році 1875 католицьку церкву, а всі иньші йшли на вигнане, гинули по тюрмах, чи на Сибіри, або емігрували на непевну долю до Галичини, бо висше ставили

*) Ва́нкoвski: „Ruś Chełmska“ стр. 46—54, 102—103 і 195—199.

і цінили віру, чим житеві вигоди. І за се їх треба шанувати. Та й не було се духовенство таке байдужне, як писав про него о. Криницький в згаданім листі, коли московські письменники вказували на прямо фанатичне привязане народа до уніятської церкви. Сей нарід ворохобив ся, коли насильно накидувано йому церковні обряди, він наставляв груди під стріли солдатів і жандармів, коли його „навертано“ до православної церкви. Був се герізм, на який міг здобути ся нарід, саме під впливом свого духовенства, світського і монашого. Уніяти-Василіяни уміли сміло і твердо постояти за свою церкву, тому й не даром названо їх „другимъ внутреннимъ проводникомъ римского духа въ жизнь холмскихъ уніатовъ“ *).

Як сердечно любив сей нарід все, що було зязане з унією, свідчить про се дир. сідлецького наукового округа, Е. М. Крижановський; що подав нам гарну картинку, як сей нарід на Підлясю шанував память Йосафата Кунцевича, мученика уніятської церкви.

В Білії, де спочивали моші бл. Йосафата, відбували ся двічі в році (16. IX. і 2. XI) великі сьвята. Треба тут явити ся, писав Крижановський, на сьвятах в честь Кунцевича, що-

*) Е. М. Крыжановский: „Русское Забужье“ (Холмщина и Подляше“ СПб. 1911. стр. 230.

би видіти, якою школою фанатизму, була домовина з мошами для простого народа. В день свята товпить ся в церкві духовенство уніятське і латинське. В сповіди помагають Василіанам сусідні реформати, павліни і домінікани, нарочно сюди запрошені.

Священики правлять богослуженя, йде польська проповідь з покликом — твердо стояти при унії і ненавидіти її противників. Після літургії, духовенство підіймає домовину Кунцевича і йде з нею в процесії довкола церкви, при звуках орґанів, при гомоні дзвонів, громі барабанів, трескоті ручних дзвінків і при загальнім співі пісні „*Posłuchajcie, co zrobita w Witebsku złych ludzi siła...*“ Після процесії простиий нарід товпить ся біля домовини, молячи ся тихо серед зітхань.

Нараз відокремлює ся один гурток і на колінах повзає ся довкола домовини три рази. Від домовини направляє ся той самий гурток навколішки через церкву і довкола неї. А за сим гуртком слідує другий і третій, мушчини і жінки, старці і молоді, які повзуть на колінах довкола широкого храма, шепчуть молитви, зітхають і бють ся в груди. Гуртки ростуть і витворюють довкола церкви немов би перстенє з людських тіл, а зітханя молитви переміняють ся в гомін стонів...

Так фанатизовано біля домовини Кунцевича

ча уніятський, простий люд, головою підляський, що вперто і довго боров ся з унією*. *)

В такий спосіб шанувало уніятське духовенство і уніяти в Росії память бл. п. Йосафата. А у нас в хвилі, коли Рим мав намір канонізувати Йосафата Кунцевича**), „Слово“ політичний орган руського духовенства, писало з глузованем в дописи „Зъ Перемышля“ в році 1867 ч. 45 таке:

„На торжество канонизації блаженного Йосафата не виберає ся зъ епархії нашої нікто до Риму, бо при обще вѣдомой нищетѣ нашого духовенства нѣть средствъ матеріальнихъ къ тому. И такъ энергичное возваніе Впреосв. Митрополита (Спір. Литвиновича): „Auf nach Rom!“ перешумѣло въ ушахъ Перемышлянъ на дармо. Но щобы зломыслиачіи люди намъ чого иного не підсудвали, записуємо ту, що клиръ епархіяльний вразъ съ мірянами на реченну канонизацію 45. реньскихъ сложилъ“.

Не даром писав Устиянович у своїй світлій брошурі „М. Θ. Раевскій и російскій пансла-

*) Крыжановскій. Ор. сї. ств. 236—9.

**) Йосафата Кунцевича, полоцько-вітебського архієпископа убито дня 12. XI. 1623 у Вітебську. Папа Урбан VIII беатифікував його 16. V. 1643 р., а папа Пій IX. канонізував його 29. VI. 1867 р.

визмъ“ (Львів 1884 стр. 23—4) сі знаменні слова :

„Нарід, що привик до польських проповідий, нарід, що привик до „godzinek i rózaićów,“ нарід, що засмакував в органах і многих, иньших противних духови руської церкви а мало-важних нововведенях, однак нарід, що мимо то все почував себе народом руським, не польським, — вони, Галичани хотіли в однім дни набити на своє копито і подібно візантійським іконоклястям викидали з церков в асистенції жандармів і війська латинські образи, рожанці, шкапліри і дорогі органи; позапускали бороди, понатягали колпаки і ряси — одним словом, замість поучати люд, замість розбудити в нім любов до свого і обмежитись на найконечнійші реформи, вони розсипали ся над дрібницями, над глупими формами і випереджували друг друга, гнучи ся в три погібелі перед леда чиновником“.

Бачив Устиянович в Холмі в р. 1867 своїх крайнів, які понижували ся та інтригували, копали ями один під другим і всім з виїмком Криницького, Лаврівського (музика) і двох професорів, Фединського і Бачинського, гонячи за грошем і почестями, маркували ся більше православними, чим православні, більше Москалями, чим Москалі самі (стр. 22.)

„Для того то світлий ректор холмської семинарії, Галичанин о. Іполіт Криниць-

к и й схарактеризував мені Галичан на питанє, як вони ведуть ся, такими словами, що не годить ся мені їх повторити голосно. Він мене і перестеріг, знаючи, що Москаль тільки силу і гордість шанує, щоби я, запитаний: чи ми радо привитаємо їх війська в Галичині, відповів: „Драť ся будем протів Вас, вот што!“ А він був панрос і панрос з переконаня“ (стр. 24.)

До характеристики Іполіта Криницького, поданої Устияновичем, хочу навіязати свої помічєня.

Іполіт Криницький уродив ся дня 11. II. 1830 року в Дзібулках, жовківського округу. Перші два роки богословських наук покінчив він у Львові. Коли в осєни 1852 року отворєно відєнську духовну семинарію, вислано туди на 3-рік Іп. Криницького. Тут він висвятив ся безженним, не без впливу ректора семинарії, Спірідіона Литвиновича, який при посвяченю Криницького „дуже підхлібляв, дав му найкращу дальматику і орач, сьвітив всі сьвіщи, цілував го потєм в лице — що мало бути „eine Lockspeise“ для других питомців, „но не здуриш“.*)

*) Др. Ярослав Гординський: „Відєнська гр. кат' духовна семинарія“ (1852—55) Львів 1913 стр. 39. Дані з житя Криницького подав Petesch: „Gesch. der Union“ II.

Для нас байдуже питане, чи Іполіт Криницький жалував свого кроку, що сьвятив ся в целібаті. Цікавійше питане для нас, серед яких політичних струй він опинив ся?

На витворенє його політичного світогляду мав, без сумніву, найбільший вплив протсереї російської амбасади у Відни, Мих. Раєвський. Він уладжував з часта у себе літературні вечери, на які запрошував студентів Словян, з виїмкою Поляків. Заманено туди також питомців віденської, духовної семинарії, які ходили до о. Раєвського і до його церкви тайком, переодіті в світську одєжу.*) Раєвський наділював їх книжками та впливав на розвій їх політичних думок, більше, чим виданя „Лады“ (1853), „Семейной Библиотеки“ (1855—6) „Антологія“ (1854), поем Дідицького, або й „Исторія древняго галичско-русскаго княжества“ Зубрицького, та чим иньші посторонні впливи.

Після сьвяченє приміщено Іполіта Криницького в семинарії, як докторанда, де він займав ся більше політикою, чим наукою, коли протягом девяти літ зложив всего два строги іспити. Наслідком сего усунєно його в році 1862 з семинарії і поручено йому адміністрацію капелянії, Поляни суровичні.

Ся деградація чоловіка, без сумніву, дуже

*) Ник. Ник. Ливчакъ: „Къ исторіи возсоединенія униатовъ“. Вильна 1910 стр. 3.

інтелігентного, спонукала його до виїзду в Холмщину. Під впливом Раєвського назначив його московський уряд ректором холмської семинарії, хоч еп. Калинський ставив від себе иншого кандидата. Управу семинарії обняв він дня 30. IX. (12. X.) 1866 року, коли вже єпископа Калинського вивезено до Вятки. До питомців виголосив він інавгураційну промову, замітну тим, що нема в ній ані слівця згадки про вірність для папи, чи для римського престолу *).

З нагоди іменювання Криницького ректором, питомці холмської семинарії, в числі 44. подали на руки адміністратора єпархії, Войціцького письменний протест, про який повідомлено головного директора комісії внутрішніх і духовних справ, князя Черкавського.

Останній велів скликати питомців до єпископської палати і промовив до них грізно: „За необдуманий, ваш поступок, я в праві передати вас ротним командирам і причислити до армії. На разі я сего не роблю. З другої сторони службовий обовязок збороняє мені лишити ваш поступок безкарно. Десятьом з поміж вас, яких вкаже ваша управа, збороню до ферій входити в будинок семинарії і приказую їм безпроболочно, виїхати домів, до своїх родичів. Дальша будуччина в Божих руках, а вас, уніятів, хочу бачити свідомими своєї „русской націо-

*) Слово за р. 1866. ч. 88.

нальності“ та прихильними для східного обряду, по приміру трех мільонів уніятів в Галичині, яких унія не спивяє бути „русскими“ *).

І почало ся вповуване свідомости „русской національності та прихильности до східного обряду, доки не завершено їх насильним поверненем Підляся і Холмщини на православіє в 1875 році.

Словнено се насильство виключно при помочи галицького духовенства. А коли знищено унію, Галичани-святиченики стали злишними. Їх усунело з холмської консисторії, та порозкидано по парохіях, або й по чужих епархіях. Той самої долі зазнав Іполіт Криницький, який около 1880 р. дістав парохію біля Сільця і там перед десятком літ закінчив житє. Місця галицьких святичеників заняли „древле-православні“ (уроженці Росії), а за робогу Галичан в хосен православя, заплатили їм ще напастями, глумом і наругою. Годі ставити Іполіта Криницького на рівні з иньшими галицькими емігрантами, хоть свій „панрусизм“ оплатив апостазією. Його характер не був під пару Попелеви, чи Ливчакови які не спинили ся перед ніяким злочином супротив католицької церкви, а останній усував скверними руками мощі Йосафата Кунцевича з церкви в Білій **), на що не ва-

*) Ник. Ник. Ливчак оп. cit. стр. 29.

**) Тамже стр. 8.

жив ся ніхто з апостатів. Криницький занадто себе цинив і хоть був найспоеібайшим з поміж Галичан, в холмській єрархії на верх не вив ся.

Він мерзив ся Галичанами, а їх поведене вважав страшною каргою в історії холмської церкви.

— Як же ви тут живете? — питає Устиянович одного з Галичан в часі свого побуту в Холмі.

— „Ог так бачиш, як ті ворони, що злетіли ся на польське стерво“ — дістав відповідь.

А сей цинізм так заболів Устияновича, що він одному з Галичан зложив на прощане вершик:

Над Висли берегами,
Цариця нежива
Лежить, а над нею стадами
Літає гайвороня.

І краче і клекоче
І крильми воздух бе,
Злітає й сідає на очи
Мерцєви — і очи клює.

А перед там займили
Ворони з Галича
Який же вид гидкий, не милый,
Стерво на стерві для стерва.

На Шпільберґу.

(Картина з життя нашого духовенства).

В західній частині міста Берна стоїть висока гора, закінчена стрімкою скелію, звисною під назвою Шпільберґ. На ній стояв колись замок моравських князів, з часом перемінений на твердиню, яку в р. 1809 бомбардували Французи. Але колишній замок князів сповняв ще інші услуги. Від року 1740—1855 буда тут найострійша тюрма австрійської монархії.

Сама назва, Шпільберґ, полохала людей протягом сто п'ятнайцяти літ, коли остаточно тюрму перемінено на касарню.

Та й не даром ся тюрма була така лачна! Тут закінчив жите в р. 1749 полковник пандурів, барон з Тренку, що з пандурів (узброєних і в національну одіжю прибораних слуг угорської шляхти) утворив в р. 1741 невеличку військову дружину, зложену зразу з тисячки

людей, а доповнену з часом до числа 2600 жовнярів. Носили пандури на собі червоні, капучинські плащі, тому називано їх червоними капучинами. Бороли ся пандури хоробро, доки управляв ними барон з Тренку. Та коли його увязнено, карність між пандурами так сильно упала, що треба було в р. 1756 перевести основну зміну. Військо пандурів перемінено на нинішній 53 полк інфантерії.

В XIX. віці гостила тюрма на Шпільбергу побіч всякого рода злочинників, також політичних проступників, а між ними італійського поета, Сільвія Пелліка (ур. 24 VI. 1879 + 1. II. 1854 р.), якого зразу засуджено на смерть, а опісля помилувано на п'ятьнайцять літ вязниці. Відсидів він тут повних вісім літ, від р. 1822 — 30, коли останок кари йому даровано і самого пущено на волю. Свої літа, прожиті в тюрмі, описав Сільвіо Пелліко в незвичайно інтереснім творі, п. з. „Le mie prigioni“, який переклав на українську мову о. Вол. Держирука і напечатав його п. з. „Із днів могого тюремного життя“. (Руслан 1909. ч. 54 і д.)

Тюрму Шпільбергу ділено на дві часті, тяжку і дуже тяжку. Політичним проступникам вимірювано тяжку кару.

Вязні сеї категорії були обовязані до роботи з ландухом на ногах. Спали вони на голих дошках та їли найнужденнішу страву, яку тільки можна собі увжити. В дуже тяжкій тюрмі

приміщувано розбишак і злочинців. Вони були ще гірше сковані при помочи залізної штаби і ланцюха, прикріпленого до муру, так, що в келії міг ледви вязень обійти стіл, який служив за ліжко. Харч в сім відділі був так само поганий, як в першій, хоть правила вязниці приписували тут тільки хліб і воду.

За воротами сеї страшної тюрми опинилося при кінці 1839 р. сімох руських священиків: оо. Ромуальд Крижановський, Мих. Минчакевич, Іван Pokінський, Иос. Охримович, Мих. Гадзінський, Сильвестер Мійський і о. Теодор Кульчицький. Привезено їх сюди в кайданах, під ескортою війська.

Коли вони були питомцями львівської, духовної семинарії, заснували в р. 1834 польське конспіраційне товариство, в яким мріяли про відбудоване Польщі. З часом стали вони руськими священиками, а реальна дійсність і сіра буденщина вибили їм з голови недавні мрії. На донос божевільного товариша, о. Дезидерія Гречанського увязнено їх в вересні 1838 р. і розміщено у львівській вязниці. Слідство тривало поперх року, почім засуджено о. Крижановського на чотири роки, Михайла Минчакевича на три, о. Теодора Кульчицького на один, а всіх інших на два роки тяжкої вязниці.

Гірко плило засудженим житє. Неволя, лихий харч, ланцюх на ногах томили тіло і душу. А хиба, чи не найгірше відчували вязні брак

вістий від рідні. Треба було окремого цісарського дозволу на те, щоби в'язням відчитувати з листів вістки, що виключно відносили ся до їх родин. Їм самим не вільно було писати до рідні, хоть на окремі просьби жінок, поручав цісар управі в'язниці, щоби прислала їм зміст лікарського ореченя про стан здоровля в'язнів. Не вільно було також родині присилати гроший на поправу харчу.

Та впрочім звідки їх було взяти? Жінки ув'язнених з дітьми тулили ся на ласці і неласці при родині. Жінку Михайла Гадзінського Сальомею прогнав наслідник-священик з хати і вона опинила ся в крайній нужді, без крівлі над головою. Юлія Шокінська терпіла нужду не сама, але з бідною старенькою матерію та її пятерма дітьми.

А хиба не меньше тяжкою була журба за-суджених свяжеників о рідню та її будучину, бо коли польських священиків, покараних за таку саму провину, латинські консисторії тільки суспендували від сновнюваня душпастирських обовязків, руські консисторії йшли дальше, бо скидали їх з священиків та уважали світськими людьми.

В міру однак того, як згадані священики кінчили покутувати свою кару, треба була властям рішити справу, чи вони є священиками, чи перестали ними бути.

В тій цілі звернув ся губернатор Галичи-

ни, архикнязь Фердинанд де Есте в падолисті 1842 р. до митр. Михайла Левицького з просьбою, щоби вияснив, чому між розпорядками руських і латинських консисторій замітна така велика різниця?

Відповідь митрополита знаємо з його листу до еп. Снігурського, писаного дня 3. XII. 1842 року. В нім читаємо:

„Reskrypt Arcyksięcia Jego Mości Gubernatora z dnia 19. Listopada r. b. Nr. 1678 musiał już dożyć do rąk Illmi ac Reverendissimi Domini. — Idzie o to, aby wytłumaczyć różnicę, dlaczego kapłanów za zdradę Państwa osądzonych w obrządku łacińskim tylko suspendowano a sacris, a w naszym złożono do stanu świeckiego. Nie wątpię, że o tem zapytano także Ordynaryatów łacińskich. Ich zasady w tej mierze nie są mi wiadome. W naszym obrządku i dawniejszych czasów i nawet także pod Rządem austriackim, kapłanów, którzy zgorzenia popełniali i których poprawić nie można było, składano powszechnie ad statum laicalem z dodatkiem: suae sorti relinquitur“.

„Widziałem sam, będąc jeszcze na studiach, za czasów Biskupa Bielańskiego, takiego kapłana, nazwiskiem Karpińskiego, błakającego się w świeckiej od ieży na Pokuciu. Najznakomitszym zaś takiego zdarzenia przykładem jest Czyszkievicz w Diecezyi Chełmskiej w czasie Administracyi ś. p. Angellowicza za różne ciężkie zdrożności ad sta-

tum laicałem deponowany. Chełmska Dyecyzya zostawała na ówczas pod Rządem Ausiryackim. Decretum Depositionis było komunikowane od konsystorza Chełmskiego obudwum tutejszym konsystorzom Lwowskiemu i Przemyskiemu, ale także Rządowi krajowemu. A kiedy Czyszkiewicz w ostatnich czasach zgłosił się być znowu tu i Gubernium zalecało, aby go gdzie umieścić, odwołano się na ów Dekret konsystorza Chełmskiego i na tem stanęło, że Rząd nakazał Czyszkiewiczowi udać się do Horpina, jako miejsca, skąd był rodem. Tam zostawał pod ścisłym dozorem miejscowego Dominium i dopiero kilka lat temu, jak z tego świata zeszedł. Crimen perduellionis jest wielkiem, osobliwie w osobie kapłana przestępstwem, tych więc, którzy za te przestępstwa na ciężkie więzienie skazanymi byli, wypadło deponować ad statum laicałem. Mniemam jednak, że wyluszczając ten przedmiot Rządowi, potrzeba będzie przytoczyć, jaka jest dyscyplina na podobne zdarzenia in jure canonico fundująca jego, ja co zmożę, dochodzić to będę, i zleciłem także, aby w konsystorzu moim dochodzili tego przedmiotu. Nie wątpię też, że Illmus ac Rndissimus Dominus swojemu konsystorzowi daie podobne zlecenie i bardzo bym był obligowanym, gdybyś Illmus ac Rndmus Dominus o swoim zdaniu uwiadomić mię zechciał“.

Річ певна, що нещасливі священики та їх семі сподівали ся иньшого рішення з боку най-

висшого пастиря. А ждали вони принайменше того, щоби митр. Мих. Левицький не ставив їх, караних за політичну провину, сповнену тоді, коли кождому з них було ледви 20 літ з роду, на рівні з священником *ant quae educationis* з XVIII. віку Карпінським,*) або й налоговим, непоправним чоловіком, Чишкевичом, що допускав ся „*roznych ciężkich zdrożności*“ против морального життя. Таких людей хиба не яло ся прирівнувати з ідеалістами-мрійниками, що в браку руського ідеалу, прилягли до польського.

Остаточню справу рішено, на разі, по гадці митрополита Покараним на Шпільбергу священника не вільно було, після відбутої тюрми сповняти душпастирських обовязків. Їх уважано „світськими людьми“.

Однак настав 1848 рік. „Весна народів“ була сильнішою від аргументації митрополита. В січні 1848 року, при першій подуві нового вітру, що клав трівкі підвалини під нове, свободне жите для австрійських народів, дозволено Теодорови Кульчицькому і Мих. Мінчакевичеві обняти посади сотрудників. Вслід за тим перестали бути „світськими людьми“ також иньші

*) Дуже цікаві дані про наше духовенство XVIII в. зібрала Мелянія Бордун в студії: „З життя українського духовенства в другій половині XVIII. в.“ Львів 1912 р.

засуджені. Деякі з поміж них прилягли з часом самі до нового, питомого життя, а більшість з поміж них виховала своїх дітей на свідомих членів нашої суспільности *)

*) Ширше про засуджених священників та їх дальшу долю писав я в студіях: „Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—46. Львів 1908 і „Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829—43). Львів 1916.

З життя холмських емігрантів.

Не маємо спису всіх духовних і світських людей, що в шістдесятих роках минулого віку виїмігрували в Холмщину. Знаємо тільки зі споминів о. Луки Цабика, що „на службу вь Россію, по визову правительства, переселилось около 500 человекъ духовныхъ и свѣтскихъ Галичанъ“. О стільки біднійшою в інтелігенцію ставала Галичина, а місця світських людей емігрантів, головно по гімназіях, переходили в руки не наші. Еміграція в Холмщину була страшною подією. Ми добровільно зрікалися добутих становищ та кидали підозріне русофільства на весь нарід.

Не маємо також спису, що стало ся з усіми емігрантами, яких становищ діпняли та якої долі зазнали, де опинили ся їх діти і який вклад внесли вони в життя і культуру нової вітчизни.

За всіми тими вістками треба би шукати по часописах передовсім в некрольогах, в нечисленних споминах емігрантів, та в листах,

писаних ними до галицьких діячів та до родини, що лишила ся в Галичині.

Оба списи подали би нам прегарний матеріял для оцінки часу, людей і відношень царського уряду супроти емігрантів, яких він взивав до себе, користував ся їх працею, а вкінці багатьох з поміж них... копнув ногою. Вправді читаємо в „Словѣ“ за рік 1881 (ч. 32), що в переслідованях галицьких священників емігрантів царський уряд не завинив, а тільки консисторія, то всеж таки мимоволі насував ся питанє, чи уряд не був в силі спинити нелюдських розпорядків холмського владики монаха, Модеста?

Найгірше з поміж емігрантів у Холмищину вийшли галицькі священники. Скоро тільки вони почали очищувати обряди, нарід, щиро привязаний до унії, та до всяких, хотьби златишчених обрядів, заворушив ся. Парохіяни не впускали галицьких священників до церкви, скидали з них ризи, або й повалювали на землю та проганяли їх з сіл. Для втихомирення присилано військо, яке нарід витав колами, а вслід за тим йшла нерівна боротьба. Військо стріляло, а по дорогах лежали убиті уніяти, а по щиталях конали недобиті люди, що кровю і смертю давали докази свого привязаня до церкви.

Хоть нарід православя не бажав, його введено насильно, на порученє московського

уряду. Галицькі священники; майже без виїмки, станули на услуги царя і в р. 1875 прийняли православє. Апостатів нагороджено чинами, оддерами, нагрудними хрестами і камілавками. Цар стискав руки галицьким священникам-делегатам. Та радість відзначених не тривала довго.

Вже перед 1880 розпочали „древлеправославні“ проти Галичан безпощадну боротьбу. Переводив її під покровом православного, варшавського архієпископа, Леонтія, холмський владика, Модест.

Його характеристика подана в „Слові“ за рік 1881 ч. 32, де читаємо:

„Впрочемъ, нерѣшительность въ дѣйствіяхъ, вѣчное колебаніе и непостоянность, двуязычіе, крайняя безпощадность и слабохарактерность, коего злоупотребляють секретари и писцы для своихъ видовъ и цѣлей, доходящая до смѣшности неуклюжесть въ обращеніи, безтактность, неумѣніе связать въ логическую цѣдность нѣскольکو мыслей, въ состояніи вызвать скорѣе сожалѣніе, чѣмъ скрежегъ зубовъ. Въ самомъ дѣлѣ, жалкій архіерей, обладающій такими качествами; жалкая же епархія, ввѣренная его управленію...“

В який спосіб поводив ся архієп. Леонтій з галицьким духовенством в Холмщині, можемо мати понятє з оповіданя, яке поміщено в „Словѣ“ (1881 р. ч. 14.):

„Его высокопреосвященство предѣ однимъ изъ подѣдомствеанныхъ себѣ священниковъ выразились, что за время изъ управления епархіей Каменецко-Подольской — 18 священниковъ подавало рекурсы въ св. Синодъ а двухъ послано въ Сибирь, изъ коихъ одинъ на дорогѣ подохъ. Подохъ — священникъ“.

„Вѣское слово, многому велить догадывать ся... До сизъ поръ умирали люди, должно бытъ и священники не были исключены отъ этой чести, а съ концемъ 19 вѣка людидохнуть! Всѣ ли, или только священники? Слава Богу, дѣло, видно, идетъ къ лучшему. А Преосвященные то и высокопреосвященные умирають? А можетъ бытъ, что умереть, а подохнуть, все равно?“

Не даром писало „Слово“ (1881 р. ч. 20.) про обохъ владикъ: „Dixit monachus clero, nunquam tuus amicus ego“ (сказав монахъ клирови: ніколи не буду твоімъ приятелем).

За пізно зрозуміли галицькі священники емігранти слова архієпископа Василія, члена св. Синоду, якими він привитав членів депутціі, що їздила до царя в Петербурзі з заявою переходу на православє: „Бѣдны вы!“

За пізно пригадали вони собі на слова одного з протоєреїв, що ще в р. 1839 перейшов з унії на православє: „До гробовой доски будутъ васъ гнать; какъ меня гонялъ!“

Вже в р. 1875 назвав один „древлеправославний“ священник галицьких апостатів, в хвилі, коли „возсоединяли ся“ з православною церквою, „быдломъ“. („Слово“ 1881 ч. 26).

Галицькі священники забрали хлїб „древлеправославним“. Тому треба було їх усунути, понизити і розбити. Сорок пяти священникам-апостатам закинула холмська консисторія всякі проступки, яких вони в більшій часті незавинили і не сповнили, та почала против них переводити слідство. Тих самих людей, яких недавно обділявав цар ордерами, а синод нагрудними хрестами, прогонювано з консисторії, розміщувано по иньших парохіях, чи навіть епархіях, або замикано по тюрмах і монастирях. В додатку почали „древлеправославні“ боротьбу против галицьких священників по часописях. „Церковно-общественный Вѣстникъ“ (за рік 1880 ч. 17.) закинув галицьким священникам-апостатам „недостатокъ подготовки и способностей къ мисіонерскому дѣлу, невѣжество, недѣятельность“, назвав їх „пришельцами, не имѣющими въ Галиціи пріюта“, людьми „безъ русской идеи“, „сепаратистами“. Галицькі священники-емігранти почали боронити себе в „Слові“ за рік 1880 ч. 45—51 в дописи з холмсько-

варшавської єпархії „Отвѣтъ Галичанъ на статью отъ 8. февр. 1880 года“. Вони не таїли ся, що „древлеправославні“ тому поборюють галицьких священиків, бо „der Mohr hat seine Schuldigkeit getan...“ Вони завважували, що хиба галицькі священики з університетським образованием мали більше підготовлення до місіонерської служби, чим мало інтелігентні „древлеправославні“ священики, які гонять за наживою та які подібні до Стимфалід: хижих птиць з часів Гаракла, що з зелізними клювами та кігтями і такими самими стрілами у крил, напали на плідні і гарно уладжені землі, вибиwali мешканців та виїдали страву.

Колиж „Церковно Общественный Вѣстникъ“ помістив небавом (ч. 81) нову полемічну статію „Слово правды ширимъ Русинамъ“, в якій галицьким священикам відмовляв права називати ся „русскими“, „Слово“ (за рік 1880 ч. 86—94) напечатало відповідь „Возраженіе клеветникамъ“, яку закінчило словами: „Съ омерзѣніемъ кидаю перо. Съ мошенниками слова і разбойниками пера не мыслима полемика“.

В найближшій році помістило „Слово“ нову допис з Холмщини п. з. „Отвѣтъ ширимъ Русинамъ“ на „Голосъ правды ширимъ Русинамъ“ (1881 р. ч. 14, 17, 20, 23, 26—7, 32, 35, 37, 68), а в ній яркими красками схарактеризувало відносини, серед яких опинило ся галицьке духовенство в Холмщині після 1875 року.

За оправославлене Холмщини і Підляся заплачено йому, по заслужі, брутальною зневагою і поневіркою. Звертає мою увагу д. Лукич Левицький, що в р. 1890—1 напечатало „Діло“ статтю, а в ній виказало, що 47 священників-емігрантів умерло в Холмщині на удар серця наслідком зневаг, яких зазнали від „древлеправославних“.

До тих сповіряних людей належав також о. Амброзій Сітницький. Уродився він в р. 1822, скінчив богослове у Львові і Перемишлі в літах 1842—6, а висвятив ся в р. 1848. З часом став він парохом в Бахури, бірчанського деканату і тут повдовів. Політичні погляди та надія на поліпшене долі, веліли йому переселити ся в Холмщину. В році 1869 поїхав він туди на обзирини, а хоть зазнав немало пригід, заки вернув до Бахура, в р. 1870 таки переселив ся у холмську єпархію. У новій вітчизні переніс багато горя. З трудом дістав він адміністрацію Волоської Волі, сідлецької губернії, де перебув півтора року. Опісля став він священником в селі Мутвиці, де пережив тревожні хвилі селянських розрухів в обороні уніятської церкви. В липви 1873 року покликано його до Холму на інспектора духовної семінарії. Дня 18. II. 1875 року підписав він в імени хлмського духовенства враз з Маркидом Попелем, Іполітом Криницьким, Іваном Гошовським, Макаром Хойнацьким, Мих. Добрянським, Ігн.

Гойнацьким, Іваном Макаром і Ем. Барвінським просьбу до царя, щоби епархію дозволив влучити до православної церкви. („Слово“ 1875 ч. 38). В р. 1878 покликано його до Варшави на члена варшавсько-холмської консисторії і на тім становищі перебув він два роки, доки архієп. Леонтій не подбав про те, що його усунено, та заглузовано з него в нечуваний спосіб. Він, старець, опинив ся на склоні свого життя... на становищі соотрудника у Варшаві.

Не даром писало з обуренням „Слово“ (1881 р. ч. 26):

„Но такової поступовъ впреосвященнаго — это кровная обида не только по отношенію къ о. Свѣтницкому, но и по отношенію къ всѣмъ возсоединеннымъ. Отець А. С. сѣдоглавый старикъ, прослужившій вѣрою, правдою и безукоризненно 32 года въ духовномъ вѣдомствѣ, давалъ доказательства своего патриотизма и умственныхъ способностей какъ на приходѣ, такъ и въ послѣдствіи на должности инспектора холмской духовной семинаріи, гдѣ получалъ жалованіе въ 1520 руб. при казенномъ столѣ, отопленіи, прислугѣ, помѣщеніи и пр. Его заслуги признали высокія правительственныя и духовныя сфѣры, наградивъ его орденомъ св. Анны 3. степени, камилавкой и наперснымъ крестомъ изъ Св. Синода; онъ былъ вызванъ въ Варшаву офіціальнымъ путемъ, а нынѣ

ето́ть по́чтенный о́тець о́чути́лся е́динственно на до́лжности ви́карнаго свяще́нника съ жа́лованьемъ 800 ру́блей“.

Сво́ї пригоди́ ріши́в ся о. Амвр. Сі́тницький опи́сати, та на жа́ль, ді́ла не до́вершив. Мі́ж па́перами редакці́ „Галича́нина“, що пе́рейшли у бі́бліотеку „На́роднаго До́му“ у Льво́ві, найшо́в я непе́чатаний до́си ви́мок зі спо́минів о. Сі́тницького, з до́пискою: „А́вторъ въ пи́сьмѣ къ ро́дственника́мъ ро́сказаль то́лько прои́зше́ствія до 1873 го́да. Пи́саль о́нь свои́ воспо́минанія́ ра́нѣ 16. Ю́ля 1886 го́да. Всѣ́ да́вня, каса́ющія́ ся се́мейныхъ дѣ́лъ е́го ро́дителей, про́пускаемъ“.

Амвр. Сі́тницький по́мер в па́долисті́ 1900 р. (Га́личани́мъ ч. 258.) Ві́д бу́в а́второмъ всѣ́х ста́тій „Сло́ва“, на я́кі ми по́кликува́ли ся. Сво́їх спо́минів ві́н не до́кінчив. Але і́ те, що оста́ло пі́сля не́го, ду́же ін́тересне. Спо́мини, пи́сані́ живо, сви́дчать, що а́втор бу́в, ді́йсно, чо́ловіком о́бразова́ним. А при́годи́ його́ жи́тя, ни́м опи́сані́ та його́ да́льша до́ля, да́ють оди́н до́каз бі́льше, як по́неві́ряно в Ро́сі́ї лю́дий, ...за і́х ві́рну ца́реви і́ правосла́вю службу́. Спо́мини о. Амвр. Сі́тницького́ пере́даемо́ в пе́рекла́ді з мо́сковської́ на на́шу мо́ву, як при́чинок до́ характе́ристики ві́дносин в Хо́лмщині́.

Сво́є горе́, сві́й спо́діваний „ра́й“ у но́вій ві́чнині́ опи́сав о. Амвросі́й Сі́тницький не́ ду́же при́манчиви́ми кра́сками. У́ його́ спо́минах чита́ємо :

„З приводу Ваших сумних обставин, в яких ви опинили ся через те, що погоріли, я річ природна, глибоко співчую з Вами, бо не вигасло в моїй душі співчуте для моїх свояків, другів молодости і взагалі для всіх моїх земляків, але враз з тим, я повинен, для облегчення Вашого смутку, сказати, що і ми та багато інших не спочиваємо на рожах. Ви погоріли, а ми ви емігрували і прийшли сюди, як Одисей після розбитя корабля, нагай до Навзикаї, яка приоділа його білем, що сама випрала і служивці. Ми могли би се переповісти німецьким віршом: „Viel zu Meer und zu Land hat gelitten der Dulder Odysseus“.

Від хвилі, коли я оженив ся, я не тямлю в житю такої тяжкої боротьби за ествоване. Я любив сердечно жену і моїх дітей, але наше убожество і турботи про завтрішний день спіяли мене на кождім кроці і пригнетали мене як скала проклятого Сизифа. Се положене погіршила ще смерть моєї дорогої жєни Юлії, якої тяжка недуга зробила мене ще біднійшим, про що не потребую оповідати, бо се вам відоме. Коли я був молодшим, дурив себе надією красшої будуччини, яка обманула мене а з літами ставало не ліпше, але гірше. Діти підростили а з ними видатки, причім також політичні обставини давили нас „руських“ чим раз більше і коли я поглянув довкола себе, як жидівство розростає ся, ляк мене огортав, що

ми „руськіє“ підемо під ноги наших ворогів та що наше покоління буде соромно терпіти у них в рабстві. В ночі будила мене ся гадка зі сну і я судорожно підіймав ся з ліжка на підлогу і прислухував ся, як спокійно та невинно спали мої діти, а дивлячи ся на них, я жалував їх та сам до себе говорив: „Ні, ні, я не можу довше глядіти на нашу нужду і на сумну будучиву моїх дітей; піду на край світа, коли імовірність подасть мені надію на поліпшене долі моїх дітей. Так! піду навіть за море і заберу своїх дітей як сокіл на кріпкі ще крила і буду переносити на собі всяку біду, щоби тільки спасти мою семью.

Я не упав ще аві фізично, аві морально так низько, я ще не затратив на стільки гордості мущини, щоби опустити руки і як ідіот глядіти на наше пекольне положенє та жити в таким пониженю а не запобігати, коли можна. Там, за кордоном, багато моїх знайомих, яким гарно поводить ся, хоть многі з поміж них, під оглядом знаня і таланту та поведеня далеко гірші від мене. Туди я піду! І я пригадав собі клясичну сцену Тевкра, сина Телямона, коли його отець після троянської війни суворо прийняв у вітчизні і сказав до себе його слова: „O socii, comitesque! cras ingens iterabimus aequor“ (Союзники і товариші! завтра переплинемо безмірне море). Як Тевкр відіхав до Сицилії і там основав колонію, так і я, рішившись виємігру-

вати, почав з того часу готувати ся на переселенє. Правда, що я не мало боров ся у моїй душі, бо часто виростали в мені сумніви в успіх поліпшеня долі моєї і моїх дітей, а тоді нападав ляк мою совість і я відчував тягар відвічальности, колиб погубив своїх дітей. Часто виходив я із свого гарного дому і ставав при церкві близько могили жєни. Я стояв, з виду, як стовп, але в моїм серцю крив ся глибокий жаль, що лишав на все дорогу могилу моєї жєни і сина, при якого уродинах вона померла. Не раз обливав я їх могили моїми слезами і плакав гірко, що я зневолений їх лишати. Часто глядів я в сторону наших гір, де я провів мою молодість і де находять ся могили моїх отців і праотців, моїх братів і сестер, свояків жєни і рїжних моїх знакомих, а коли я подумав, що треба оставити на віки всіх живих і умерших, жаль давив серце. Я закрив долонею очи — і гірко плакав. А коли я поглянув на прегарну і живописну околицю ріки Сяну і на мій молодий сад, я жалував за всім згаданим сердечно, але залїзна конечність гнала мене звідси, як вітри корабель до незвісної пристани, а може й на скали. Однак, щоби не їхати цілком на слїпо, я рїшив ся, раньше оглянути нашу вітчизну в будуччинї. Тому в р. 1869 я і Каміля (дочка) поїхали у Росію на власнім возї з візником, Мазуром. Не стану описувати мою Одисею задля браку часу при моїх теперїшних

заняттях, але скажу коротко, що ми їздили майже два місяці по Русі і Польщі, а що се було в лютім і марті, то можете уявити собі, кільки ми витерпіли на дощи і снігу при наших скубих фінансах, а тим самим при недостатку страви. Бувало таке, що я сторожив цілу ніч, як журавель, біля свого воза, під голим небом, щоби злодії не украли нам коня, тим більше, що ми ночували в лісі а страх проймав нас в незвісній стороні, що нас можуть убити. Страх, холод і голод докучали нам не мало, но Бог дав, що ми все те щасливо перетерпіли і через Варшаву, Люблин, Холм, Львів та Перемишль вернули ся до Бахура на своїм возі з кількома гульденами в кишені. Ціле літо, осінь і зиму в році 1870 ми по трози приготовлювали ся до дороги. Ми відвідали на пращаві наших сваяків, почім виіс я просьбу у Холмську консисторію, щоби мене приняла в епархію, а опісля до Перемишля, щоби мене звільнено з тамошної епархії. Просив я також світські власти о видачу паспорта на виїзд. В останній справі стрічали мене перепони, а навіть запав я у тяжку недугу, через яку найшов ся в дуже критичнім положевю, бо не мав ані пэрохії, ані дому, ані гроший, ані середників ратунку. Але Бог дав, що я подужав а у Відни, заходами д-ра Модеста Гумецького, підписало мені „руское“ посольство паспорт на виїзд у Росію. Я продав всі мої движимости, звернув довги і виїхав бі-

дний на однім возі, з молодшою дочкою в далекі сторони в місяці червни 1870 року.

Як самі можете догадати ся, ми виїздили з тяжким серцем із сього гнізда, до якого через 17 літ привикли, яке уліпшували і украшували та вложили в него чимало труду і грошей. З тяжким серцем працювали ми з заплаканою Камілею, яка лишила ся в Копистянських, а опісля переселила ся до Желехівських в Лубні.

Антоній Копистянський з своєю женою, обоє гарні люди, попрощали ся з нами сердечно.

Навіть парохіяни і сусіди Поляки вийшли товпою, як я виїздив, і побажали мені кращої долі, чим в Бахурі. А ми обоє з Олімпієм поклонили ся всім низько і сердечно та пустили ся на далеке і незвісне море життя, поглянувши ще раз на могили жени і сина, біля яких я того дня довго молив ся, а виїздячи, пролив не одну слезу.

Прикрий вид узявляв наш виїзд. Бідний віз, запряжений в двоє бідних коний; візником був добровільний турист, селянин з Лубної, а за возом, привязаний пес, наш приятель і сторож в будучім волокитстві нашої еміґрації. На возі два клунки з нашим невеличким майном, на яких ми усіли. В кишені не мав я більше, як 200 гульденів, а і тих не було би у мене, якби я, щасливим случаем, не

продав був книг святих отців, за 300 гульденів при посередництві оповістки в краківськiм „Czas-i“, якимсь Бенедиктинам, що виїхали з Вiльня у Львiв.

Ми їхали поволи до Перемишля і мало говорили по дорозі, бо в наших грудях, немов каменем, лягли глибокий жаль і якась тривога перед незвісною будучиною.

Гадки за гадками тиснули ся до наших голів, а в мене виринала й така гадка: „Двайтцять і два роки служив я церкві та державі. Служив чесно а страдав гірко. Ось тобі й нагорода! Віз, собака небогато бідної одежі, 200 гульденів в кишені для цілої семі і виїзд з вітчизни!!

Але я не впав у розпуку і кріпив серце, бо знав, що його треба готувати на багато інших ударів судьби, які нас ждуть в будучині.

В Перемишлі ми переночували, а що наш високо об'ючений віз, а за ним привязана, велика вівчарська собака звертали увагу публики та й Поляки скоро дізнали ся, що виїздить у Росію якийсь шп і були сеї гадки, що годить ся йому уладити демонстрацію (може й у виді палок на дорогу), тому я не вичікував такого пращаня і поволік ся, як американський кольтоніст на Валяву, Кальників до границі Росії.

На границі ми задержали ся і гляділи в сторону нашого рідного краю, та кожде з нас мовчало і всячину з окрема передумовало. На конець заговорив я до дочки і візника: „Правда, що у нашій вітчизні сонце світить яснійше а світ є більше веселий. Чи не правда, що на півночи, куди ідемо, якось так сумно?“

— Правда, тату, відповіла сумно моя дочка і ми знов замовкли. Та не було вже иншого вибору. Ми зірвали за собою всі мости. Я сказав до себе слова Цезара: „Alea jacta est“ (жереб кинено!) і велів їхати візникови на морю, де урядники обійшли ся з нами ввічливо і ми, не спиняючись довго, поїхали в сторону Холму.

На великий жаль, згубили ми по дорозі гарну собаку в місті Красноставі, де ми у Галичанина, священника Волощака ночували.

В Холмі пішли мої справи некорисно. Єпископ Куземський відносив ся до Галичан ворожо і тільки з трудом дістав я адміністрацію парохії Волоска Воля, де протягом 36 літ не було місцевого священника і ані для мене, ані для худоби не було будинок.

Ся парохія була дійсною пустинею в сідлецькій губернії, володавського уїзда, в пісковій, неурожайній околиці: В порівнаню з Бахуром, була се дійсна Сагара і треба було кріпити серце, щоби мужно перенести іронію, коли мене декан (благочинний) вводив у парохію.

хлю і показуючи з усміхом на розвалини дому і господарських будинків, говорив :

„Огсе ваша парохія, поселить ся в ній і трудить ся в Христовім виноградї!“ А що священник Сомик, Галичанин, зі злоби, що не буде завідувати ех *suggendo* мою парохією, в чім я не завинив, бо я бажав ліпшого місця, поступив зі мною дуже ворожо, то я попращав ся з ним і зараз таки пішов до учителя, щоби мене приняв до школи на мешканє. А що він і його жена були добрими людьми, то віддали нам комнату, де учили ся селянські діти. В половині сеї комнати учили ся вони, а в другій половині мешкали ми всі, бо в осени я вже привіз всі діти в Волоську Волю. Зимом приходили сільські діти з замерзлими постодами, з яких йшла пара, як розмерзали ся, а в ночі був у тій комнаті такий мороз (в 1871 р. доходили морози на Полїсю до 31 степенів), що чорнило замерзало і вітер віяв крізь стїни, від чого Каміля почала пльвати кровю, а я занедужав небезпечно. Через те, що ми приїхали в половині року, ми не дістали ві паробва, ні служяиці і самі робили чорну роботу. Дочки носили в цебрах воду, варили страву і прали біле, а я з синами рубав для них дрова. При тій бідї, в яку ми, як в пекло, попали, не було засобів, щоби синів давати до школи, а навіть не ставало на жите, так що й жида почали нам відмовляти кредиту. Цілком случайно дістав я від

уряду підмогу а й селянин, староста церкви позичив мені 150 рублів. Там я собі дуже поміг. Я дав до школи синів і видав Камілю за Борковського, а пізнійше, хоть не радо, видав також за муж Олімпію за Блюса, який зараз дістав сільську школу, бо не міг святити ся з причини усуненя Куземського з Холму. В тій египетській неволі витерпів я півтора року, хочім, не без труду, дістав я від адміністратора епархії, Попеля парохію Мутвицю.

Коли ми там пересилили ся, утішили ся, як діти, бо мали свій теплий і чистий дім. А коли я поклав ся спати, я радував ся, як дитина, що є у мене своє житло. Світ нам прояснив ся і голова стала лекшою.

Але, як звичайно в світі, наше щастє не тревало довго, бо в кілька місяців пізнійше, настали на Полісю заворушеня, які нас в Мутвиці не оминули.

Заворушили ся жителі Поліся, пегомки старинних Ятвягів, що колись вели кроваві війни за віру і вітчнну, також тепер задля віри, а саме за те, що їм уніятські священники ломлять обряди, а на їх місце схизматичні обряди вводять.

А що я з моїми парохіянами дуже дружнo поступав і вони для мене були прихильні, то мій нарід не хотів виступати проти мене, хоть доокочичні парохії проти своїх священни-

ків, які очищували обряди від латинства, ворохобили ся. Що й по тоді, коли сусідні парохії загрозили моїм громадянам, що сплять їх доми, коли не виступлять проти мене, вони урадили прилучити ся до загальної метушні. Прихильний мені церковний братчик прислав райком до мене свою девятидїтну дівчанку, а та сказала; „Мої тато присилають мене до вас, щоби ви готовили ся, бо буде на вас громада нападати. Тільки не кажіть, що я вам се сказала, бо люди били би нас за те“.

Коли я се почув, обняв мене не стільки ляк, як радше почуване жалю, бо сумно, коли діти виступають проти родичів, але й не менше гірко, коли парохіяни ворущають ся, як розбійники, проти свого духовного отця.

Я подякував дівчині та її отцеві за їх добре серце, збудив зі сну мою дочку Камілю, що приїхала з Петербурга і обережно повідомив її, що нам грозить. Одягнувшись, ми ховали річи в клунки і ждали нападу. Хвилі очікування були незavidні. Ми не знали, що будуть з нами робити, ми чули тільки, що одного благочинного хотіли утопити за те, що він, хоть звідтам родом, держить сторону Галичан.

Така непевність нашої судьби була томляча і ми пережили в ній кілька годин. Що йно коло полудня донесено нам, що товпа людий пішла, як туча, в другу сторону Мутвиці і що до нас прийде пізнійше. Служниця при-

готовила друге снідане, а після него забрали ся ми до звичайних аанять з тяжкою журбою в груди про будуччину.

Було се в четвер, а в неділю ранком приходять до мене жандарми з вісткою, що нині буде в моїй парохії заворушене. Я спитав жандармів, чому вони не запобігають непорядкам, коли знають про такі заговори?

— „Нам не вільно вмішувати ся в релігійні справи, а нашим обовязком, тільки глядіти“ — відповіли вони.

— Чи убивати кого і грабити майно є релігійною справою, а ви, мабуть, тільки на те прийшли глядіти, щоби могли колись в суді посвідчити, що бачили, як мене убивали? Останній московський підданий має право оборони своєї особи і майна а тільки ми „русскіи“ місіонери в „русскій“ державі виняті з під опіки закона, ще гірше, чим католицькі місії в Китаю, або Японії!“

На се відповіли вони, що їм так приказано і що вони обовязані слухати.

Не було ради. Треба було ждати, як в четвер, нападу товпи на мене. Около 10 години я готовив ся йти в церкву на богослуженє, коли довїс стражник, що товпа вже розложила ся коло церкви.

Він перестерігав, щоби я не виходив, бо мені грозить небезпека. Я памятав на се, який небезпечний релігійний фанатизм, саме на По-

лісю, де жителів підбурювало католицьке населення, через що Полішуки задля обрядових причин, попадали в екстазію, але я тямив також на те, що такий поступок зіпсував би справу і виставив би місіонера на сором і наругу. Я призвав Бога на поміч, надіючись на слова Христа: „аще что смертноє испіете, не будетъ вамъ вредно“. Тоді нагадав я собі історичні слова англійського адмірала, Нельсона в бою при Трафальґарі, який відповів, коли його остерігано перед небезпекю: „Англія надіє ся по кождім з її синів, що сповнить обовязок“.

Та коли вийшов я з дому до церкви, почув за собою плач моєї дочки. А біля церкви лежали на траві мушні і жінки, які реготали ся виузвано, гляділи на мене понуро і не здіймали капелюхів з голів.

Щоби їх отямити, я зняв з голови капелюх перед входом до церкви і сказав до всіх: „Слава Ісусу Христу“. Коли я побачив, що вони отямиди ся та перестали реготати ся, в сю хвилию ввійшов я у церкву.

Нараз вони, немов би стрепенули ся, встали зі своїх місць, а з словами „прецінь він пішов до церкви“ почали скоро йти за мною, кричали, бляли як барани, м'явчили як коти та піяли як півні. Я почав одягати ся в ризниці на богослуження, але крик і гомін не уставляли.

Я почув оклики: „Забирай ся з церкви, бо зідремо з Тебе ризи і убемо. Коди се побачив віїт Мутвиці, який не опускав мене до останної хвилі, сказав до мене: „Сгомость, не дамо ради товпі, красше нам уступити“.

Я зрозумів, що серед таких обставин, навіть по церковним законам, не яло ся правити богослуженя, бо якби сповнено насильство в церкві, нард стратив би поважане для святощів. Тому скинув я ризи і виходив з ризниці до церкви, щоби піти домів. В церкві почала товпа тиснути ся до мене, щоби мене здавити, але тут вже чотири жандарми з чотирма стражниками не гляділи рівнодушно та здержали від мене товпу, і я вийшов з церкви ціло. Тільки на порозі церкви сказала до мене з гнівом якась стара баба-фанатичка: „Не хочемо такого носатого попа!“, на що їй відповів карбівник з двора: „Дурна бабо! Прецінь великий ніс у муштини в великою рекомендацію. Чи забула би ти про те, якби була молодою?“

Ся трагікомічна пригода викликала також у мене нещасливого усміх і я до нині її за-
тямив.

З церкви попрямував я до свого дому, хог і тут не надіяв ся найти охорони, бо товпа бляяла, як стадо баранів і йшла слідом за мною. Дома стрінула мене радісно дочка і подала мені варене молоко, бо знала, що ледви, чи будемо нині їсти.

Ледви я випив молоко, а вже товпа, зібрана з ріжних парохій і сіл, оточила наш дім і почала до него добирати ся, причім вломлювала то двері, то вікна.

Серед такого гомону і тріскоту кликала до мене моя нещаслива і недужа дочка: „Тату, утікаймо в ліси!

— Ах, дитино! Вони найдуть нас також в лісі, бо знають про кожного зайця, про кожного вертеп і деж нам скрити ся?

Тоді пригадала ся мені сцена з твору Міцкевича: „Konrad Wallenrod“, в яким Альдона, дочка литовського князя, говорить до свого, що йно з нею повінчаного мужа, щоби не йшов на війну, а радше, щоби утікав перед пруськими крестоносцями-лицарями в ліси. Міцкевич додав: „A ona myślała, że jej ojczyste lasy, jak świat dalekie“.

Не завсігди спасає чоловіка в нещастю один і той самий спосіб оборони. Коли товпа почала вломлювати ся до дому і шуміла на подвір'ю, я відчинив одні двері і сказав їй з порога, що я відіду з села, коли воно не хоче хене мати священиком, а нема потреби, щоби громадяни допускали ся насильства, за що опісля можуть потерпіти тяжку кару. Селяни згодили ся зараз, під умовою, щоби я безпробачно відіхав. Я велів, щоби мій віз заїхав перед хату. Насильство застановлено, а люди змогли ще мому візникови запрячи коні. Неба-

вом відіхали ми обоє з Камілею до Вишниць. Крім нас було ще двох священників, прогнаних їх парохіянами, а саме о. Урбан і о. Йосиф Блисс, брат мого зятя, які наїшли захист у мене дома, а чим мої парохіяни найбільше огричили ся протів мене. Вони говорили: „Не досить, що ми вам не заповідяли ніякого лиха, а ви прийняли у свій дім ще других, і нині громади гнівають ся на нас“.

Та я не міг прогнати своїх сусідів в нещастю зі свого дому і красше було мені терпіти з ними, чим обійти ся з ними соромно.

В місточку Вишницях годі було без небезпеки примістити ся в заїзднім домі, бо жителі цілої околиці були зворохоблені. Тому я з дочкою і обоє Блисси переночували у старшого земського стражника, женатого чоловіка, де нас прийнято дуже гостинно.

Коли я дізнав ся, що начальник повіта з Влодави находить ся в Вишницях, я зайшов до него у дім уніятського священника, у якого він задержав ся. Моя стріча у начальника була подібна до печальної сцени Спасителя, коли він стояв в сіни преторіюм, щоби давати Пилатови поясненя, а жовніри глузували над ним. Так глузував собі начальник Тур з нас і нашого критичного положеня враз з уніятським священником, родом з Росії і його господинею Полькою, що приїхала до него з варшавського дому розпустити. Гірко було переносити таке соромне

поведене з нами, найвірнійшими патріотами Росії. Мимоволі тиснули ся до голови різні гадки.

„Боже! — думав я. Кілько то правдивих приятелів Росії невинно терпить єдино тому, що її широ люблять і свої обовязки точно сповняють. А тимчасом обманці в сповнюваню обовязків, підлесники, злодії, п'яниці і розпустники, які в кождім часі готові продати Росію, щоби догодити своїм матеріяльним клопотам, живуть собі розкішно, користують ся гарною опінією у своїх властий, величають ся перед другими, що дістають нагороди і насмівають ся з чесних слуг Росії!“

Такі і тим подібні думки приходили мені на ум, але ми, вигнанці судьби і скиталці не були в силі що небудь против сего вдіяти. Ми зітхнули глибоко та сказали кілька слів, що кождий, останній підданий Росії має право на оборону його особи і майна та що иньші держави боронять своїх місіонерів навіть в Японії і Китаю, почім замовкли та поручили себе, як фаталісти-музулмани, або Індійці своїй, для нас незвісній і від мільонів літ призначеній судьбі.

Але як Спасителя не держано довго в сїнях преторієм між жовнірами, що насмівали ся з него, а почато слідство про його вину, так зробив також начальник влодавського уїзда, покійний Тур. Він запитав парохіян, прикликаних в сій цілі у місточко Вишиці, щоби під-

няли обжалованя против нас. Признаю, що вони поступили сим разом чесно, не обвинювали мене в нічім, а тільки жалували ся на очищуване обряду з давних латинських додатків. Що більше, вони навіть хвалили мене, що я з ними, як з людьми, обходжу ся, що вони доперва тепер почувають себе людьми, що знають яка різниця між давнішим ігнорантом і матеріалістом священиком і його п'яницею жінкою, яка вмішувала ся в їх родинні справи, приневолювала гарних паробків женити ся з її служницями-каліками, не платила за роботу грішми, тільки горівкою і зробила парохіян п'яницями.

Коли се начальник уїзда вислухав, сказав їм: Любі люди! відправляти богослужене, згідно з обрядом, поручила духовна власть, а коли священик добрий, то раджу вам попросити його, щоби до вас вернув ся, бо инакше будете сего жалувати“.

Мої селяни подумали кілька мінут а вкінци сказали: „Га! коли хочете, то приїздіть, але ми не будемо посилати по вас і не хочемо православногo богослуженя, а навіть до церкви не прийдемо“.

Запрошене не було приемне, але й не було куди дівати ся нам, тому поневолі довели ся нам вертати в Мутвицю, до парохіяльного дому. Але уявіть собі наше прикре положене після повороту. Ми були подібні на Ізмаїля, про

якого говорить св, письмо: „Всѣхъ руки были противъ него, а овъ противъ всѣхъ“.

Всі нас ненавиділи, коли ми вийшли з хати, люди наносили нам різні обиди. Ніхто не заходив до церкви, самі крестили дітий, самі хоронили мерців і ніхто не хотів вінчати ся. Розумів ся, що не було ніяких доходів з церкви, а видатки більші, чим давнійше, бо з причини заворушень настав у неоднім напрямі хаос, який треба було приводити до ладу при помочи різних грошевих оплат. Небавом приїхали також на ферії сини і я мав не легку задачу, щоби нас всіх прокормити, особливо тому, що жиди почали нам відмовляти кредиту. Дійшло до того, що коли я завважав апетит у дітий а на тарелях не багато їдла, притворював ся, що не маю охоти їсти і мою страву лишав дітям. Бувало й таке, що я був в положеню Мойсея, на якого нарікали жиди за те, що він вивів їх з Єгипту від котлів мяса, а вони тепер терплять голод в пустинї.

А була не мала причина до наріканя, бо не тільки у Волоській Волі, але й тепер після заворушень, по яких парохіяни прогнали нам службу, довело ся дочці носити в цебрах воду а синам та мені рубати дрова і робити всяку иньшу чорну роботу. Треба було витолковувати дітям, щоби їх жаль злагодити, треба було й себе самого кріпити на серци і душі та дурити

надією на красшу будуччину, щоби видержати удари судьби.

Часто шов я в ліси і думав на самоті над нашим положенем, згадував про минуле і глядів в напрямі рідних сторін. Не одна слеза тоді упала, про яку тільки Бог і я знали. В хвилях слабости ставав переді мною злий дух, який піддавав мені злі гадки, бо нове нещасте заглянуло до моєї хати. Син, Володимир занедужав на умі і просив, щоби його віддати до шпиталю, бо часто приходив йому на гадку, взяти сокиру і нас поубивати. Ми плакали гірко над його долею і нашим нещастем. Всеж таки я не віддавав його до закладу божевільних зараз з Мутвиці, а взяв його з собою до Холму, куди мене покликано на інспектора семинарії. Якби у мене не було родинних нещасть, я радував би ся тим переміщенем, що відходжу з пекла ненависти грубих людей, що буду мати до діла з інтелігентними людьми, що мої доходи поліпшать ся та що мій зять, Блюс дістане після мене парохію, придатну до господарки. Я радував би ся, якби мої родинні справи не лягли тягаром на моїй душі та не заводили моїм смутком так дуже, бо світ для мене був не милий і чорною ставала будуччина. Часом приходило мені на гадку, лишити ся в Мутвиці, о що мене парохіяни просили, причім оправдували ся, що ворохобили ся, бо сусідні громади зневолювали їх до сего і грозили по-

жаром. Однак згляд на долю моїх дітей був сильніший від моїх бажань, жити на селі і від заяв моїх парохіяни. Я взяв синів з собою до Холму, дочку Камілю з дитаною, що прийшла в моїй хаті на світ, і слугою до мужа в Петербурзі, а друга дочка та її муж Блюс прийшли на моє місце.

По дорозі до Холму думав я про всю біду, пережиту на Поліссю, як ми терпіли з браку хати, грошей та иньших домашніх прикrostий, як нераз товкли ся по дісах і бологах не тільки днем, але й ночію. До смерти буду паматати, як ми їхали з Бруса, де зять Блюс був що й во учителем на різдвяні свята до мене в Мутвицю. Морозу було 20 степенів, а ми заблудили на бологах, які тільки в часті замерзли, а в незамерзлих місцях можна було втопити ся. Ми блудили більше як шість годин, а лід скрішив під нами. Я дав дочці Олімпії мою шубу і прикрив її сіном на возі, бо їй було холодно. Ми блукали, як в заклятім колесі та не могли найти ніякого берега, бо перед нами розстелила ся така, густа мрака, що на три кроки не можна було нічого бачити. А при тім сови-пугачі так страшно кричали і сміяли ся дивними голосами, а з далека долітало немовби вите вовків. Коли ми втомили ся і сказали, що доведе ся почувати на леді, заплакала моя дочка, що всі погинемо. Тоді я добув ще останків сил та пішов шукати берега, який вскорі найшов. Що

й но тоді виїхали ми з заклятогоко леся, найшли хутір в лісі, де вже люди пробудили ся, топили в печі і нас у дім прийняли.

До Холму переселив ся я в місяці липни 1873 року. З огляду на велику спеку я рішив ся виїзати з Мугвиці під ніч, щоби оминути томлячу дорогу від сонічного горяча. Нічна пора розположує майже кожного подорожного до ріжних думок. Таке було й зі мною. Я думав про долю власну і дітий, яка розкинула нас по ріжних сторонах як яструб стадо куропатв. Я роздумував про свою молодість, про свояків, приятелів і знакомих, про рідні сторони а головно про живописний Бахур. І тоді приходив я часто до висновку: „Якби Она (жінка) жила, все було би инакше!“ А нераз приходили мені на гадку ріжні сумніви: „Скитальче судьби, нещасливий емігранте! Натягаєш останки сид, товчеш ся днем і ночью як вода в потоці, клопочеш ся про поліпшеня долі для себе і своїх, а бажаного успіху нема! Захоплюєш ся мріями, які ніколи не приносили добра і не сповняли ся! Памятай, що ти від перших днів твоєї молодости терпів і трудив ся на дармо!“

В сім місци уривають ся виїмки зі споминів о. Амврозія Сігницького.

З культурних переживань.

Памяти Модести Куницької.

Сильною струею плила між руським духовенством в Галичині в перших десятках XIX. віку польська ідея. Священики *latinae educationis*, з невеликими внімками, говорили дома по польськи і захоплювали ся піснями, віршами, патріотичними промовами, нерідко революційними відозвами, та всім тим, що принесло з собою польське повстанє в 1831 році. Не питано навіть тоді про те, чи пісня, відозва, або проклямація не підтинала поваги руського духовенства, чи не стояла в суперечности зі званєм священика.

Пісні були гарні, вірші патріотичні, промови палкі, відозви живі, а сама боротьба за свободу Польщі викликувала нові, приспані, забуті ідеали. Тайна, конспіраційна пропаганда, після невдачі повстаня, своєю таємничістю, складанєм присяги, розбуджувала дроз радости,

надії та містицизму, так близького в тодішнім часі кожній освіченій одиниці. Процеси, кари, в'язниці, засуди польських конспіраторів на смерть не здавили сего напряду, а противно збільшили його і оточували засуджених свесом блеску, а у тих, що співчули польській справі, викликували гордість і надію на побіду в будучині.

Тому й годі дивувати ся, що ще в році 1848 наші консисторії, не без впливу уряду, хоцили ся репресій супротив священників, що „хлїб руський насушний поживаючи, давали ся за негодивих ходатаюв і за нарідіє (знаряд) до подкопуваня справи руської від Поляків употребляти“. Жовківська руська рада вичислила в вересни 1848 року зі свого та сумежного, сокальського округа дваццять священників, що були польськими, загорілими патріотами, що мріли про відбудову Польщі, а Русинів п'ягнували як запродавців і ворогів народа.

Нема сумнів, що такий самий процент священників відданих душею і серцем польській справі можна було тоді начислити також по иньших деканатах. (Гляди мою студію: Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—46 стр. 90—2).

Не лишила в спокою ся польська національна струя також родни священників antiquae educationis, що жили майже одним житем з народом, що робили ту саму чорну роботу, що го-

ворили тою самою, народною мовою, дома і при праці.

Діти священників *antiquae educationis* почали наслідувати дітий нового, образованого дуговенства та стали говорити польського мовою, яка зближала їх на селі до дідича та його офіціалістів, Якою була ся мова, можна уявити собі з сатиричного вірша, зложеного в польських кругах на руські попадянки. Сим віршом любив передражнювати свої братаниці руський з роду питомець, а Поляк-революціонер з пересвідчення, Юдіян Дионіз Куницький, про якого безсталанне та бездомне жите, змарноване на услугах польської справи, розказав я ширше в студії про „Львівську духовну семенарію в часах Маркіяна Шашкевича“ (стр. CLXXXIX—CXCV). В очах Юліяна Куницького виростало нове, свідоме своєї народности жіноче покоління, яке училося польської мови, але не тому, щоби ставило її висше від своєї рідної. Колиж котра з братаниць відозвала ся до Юліяна не конче моправною, польською мовою, він приспівував:

Mam że ja dzińgarok
Biłyj, jako repu,
A win meni koło sercia
Kłepu, kłepu.

Mam że ja koral
Jak bębny na szyi,

Com sobie kupiła,
Na jarmarku w Stryju.

Czerwony kapelusz
I bendą czerweni,
Jak przyjdę do cerkwi
To się zarumeni.

Dziak jakafist śpiwa
Jalumna wtoruje
Cieniunkim gołosom,
Aż serce raduje.

Paniczy ze dworża
Pan pocecor czeka,
Cobym sobie siadła
Koło jego beka.

Dziękuję waspaństwu
Nie będziem siedziała,
Coby się sukienka
Moja nie pomniała*)

Здає ся мені, що така сатира могла хиба
руських попадянок відстрашувати від польсько-

*) Сей вірш записав я від Модести Куницької, моєї
тіточної сестри, що померла в Станиславові дня 4. IV. 1903
року і як щира патріотка лишила після себе стипендій-
ну фонрацію для українських дівчат під зарядом тов.
„Просвіта“.

го патріотизму. Але ще більше лякав їх віршик Льва Трещаківського, тодішнього пароха в Рудні (ур. 1810 року † 4 (17) V. 1874 в Городку) поміщений в „Зорі галицк-ій“ за рік 1849 ч. 6. а звернений против жінок священників, що руської мови соромили ся, п. з.:

„З над Прута, од Гуцула“.

Ой ти, горо каменная, чом ся не лупаєш,
Ти невієто красенькая, чого ся встидаєш?

„Встидаю ся мого роду, та руської мови,
Бо то нею мовлять дівки, що доять корови“.

Ти руськая невістонько, тра би тя учити,
З твоїх красних, чорних очий полуди здіймити.

Як зачали тій невістї полуди здіймати:

„Ой не буду вже я більше мови ся встидати“.

І попаді, хоть їх мало, з своїми донь-
[ками

Знюхали ся, пане брате, з тими дво-
[раками.

І дворакам, тим дуракам, в білі руки плешуть,
Вже Русина собі нічим в світонці не взищуть,

Цурають ся свого роду, дівчата невісти

Ідїть враги до Варшави польські книші їсти!

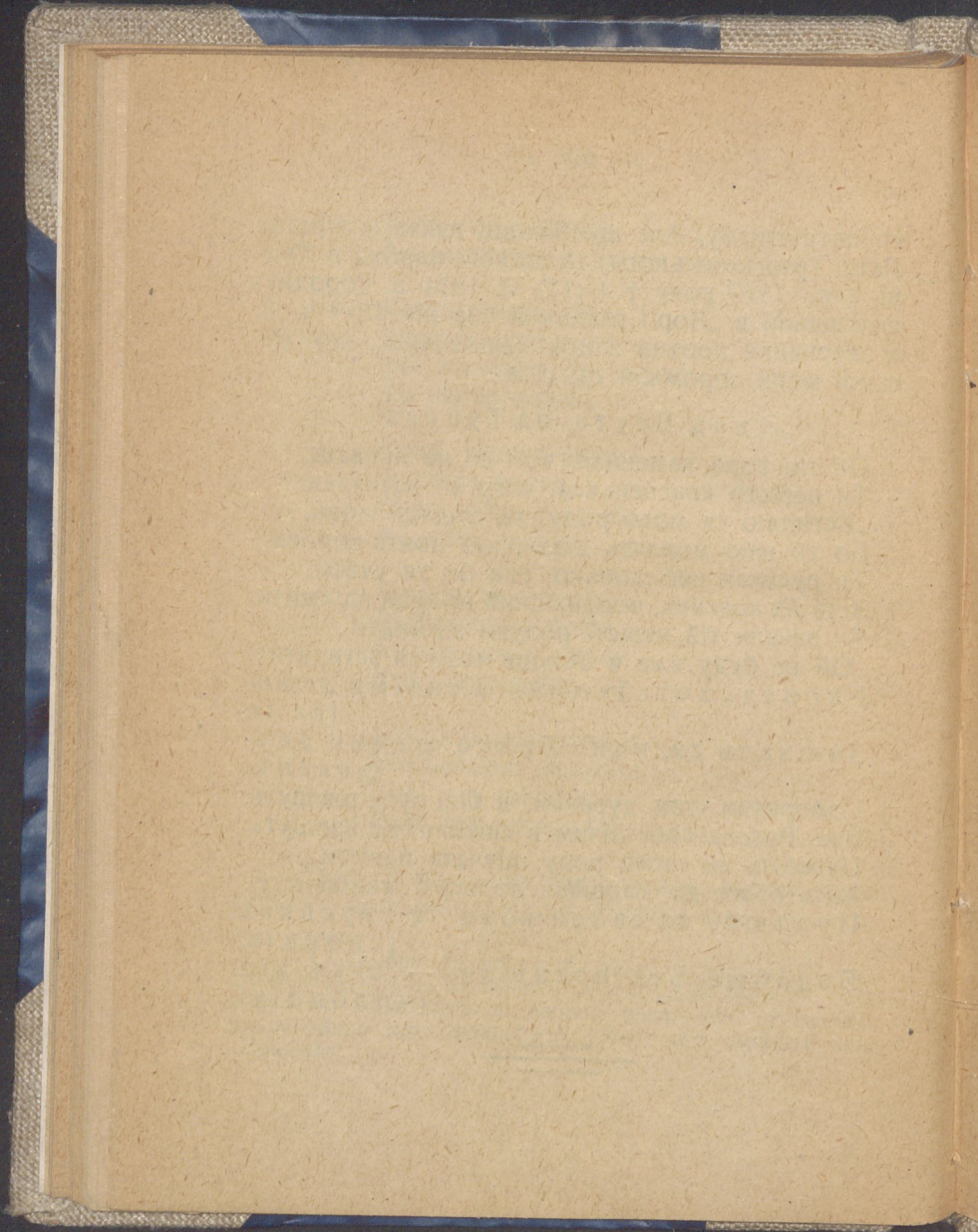
Цурають ся своєю мови та і руських

[хлопців,

Бодайжесьте посивіли — зася від

[молодців!

До Читачів.

Видаю першу вязку образків з життя галицького духовенства.

Їх наголовки :

I. З минувшини парохії та церкви св. Варвари у Відни	стр. 3.
II. Два світи	17.
III. З життя апостата	28.
IV. Один з перших	43.
V. На Шпільбергу	63.
VI. З життя холмських емігрантів	71.
VII. З культурних переживань	101.

Кожний образок опертий на листах, споминах, чи иньшій матеріалі, який доховав ся до наших часів. Образки вірні, хоть в більшій часті вевеселі. Хто шанує наше духовенство, його великі заслуги на поли церковного і народного відродження галицької землі, сей пригляне ся всім еволюціям в розвою його життя зі спокоем. Пошани для культурної і національної праці галицького духовенства не заглушать

хиби і промахи, які треба розглядати, як історичні події, з повною рішучістю, але без обиди для загаду священників. За промахи одиниць не може відповідати згад.

Назбиралося у мене чимало матеріялу з життя галицького духовенства. Не думаю спити ся на сій одній вязці образків, в якій пригадую по часті забуту минувшину. Коли час дозволить, возьму ся до обробітки дальших матеріялів, щоби марно не затрачував ся

Всі образки, які подаю у першій книжці п. н. „З поживклих листків“, вийшли печатю в „Українськiм Слові“ за рік 1917. За пізно почав я думати про відбитку, а через те дві статі „До історії зміни обряду серед питомців в XIX. віці“ перепечатаю доперва в найближшій збірці. — Автор.

